

Nizâm-ı Cedîd'in Taşrada Uygulanması: Saruhan Sancağına Dair Bulgular

*Züleyha USTAOĞLU**

Arş. Gör. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

E-Mail: zuleyha.ustaoglu@cbu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0002-5690-9913

Hüseyin YILMAZ

Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

E-Mail: huseyin.yilmaz@cbu.edu.tr

ORCID ID: 0000-0003-3655-6919

Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received: 16.08.2021 Kabul Tarihi / Accepted: 29.11.2021

ÖZ

USTAOĞLU, Züleyha; YILMAZ, Hüseyin, **Nizâm-ı Cedîd'in Taşrada Uygulanması: Saruhan Sancağına Dair Bulgular**, CTAD, Yıl 18, Sayı 35 (Bahar 2022), s. 35-65.

XVIII. yüzyılda yaşanan gelişmeler Osmanlı Devleti'nin merkez ve taşrada bir dönüşüm yaşamasına neden olmuştu. Bu süreç sonrasında özellikle taşrada ayan sınıfı giderek güçlenip buldukları bölgelerin yöneticileri konumuna gelmişlerdi. Bu doğrultuda Karaosmanoğlu ailesi de Saruhan sancağında ön plana çıkmış ve bölgenin en güçlü ayan ailesi konumuna yükselmişti. Taşrada yaşanan bu gelişmeler ve devletin cephelerdeki mağlubiyetleri III. Selim'in yeni bir reform programı başlatmasına ön ayak oldu. Öncelikle ne yapılması

* Sorumlu Yazar / Corresponding author

gerektiğine dair devletin önde gelenlerinden ıslahat layihaları yazılması istendi. Bu ıslahat layihalarında en önemli meselelerin başında askerî bir reformun yapılması gerekliliği yer almaktaydı. Bununla birlikte layiha yazarları taşradaki düzenin bozulması, ayanın taşradaki konumu ve taşrada nasıl bir reform yapılması gerektiği üzerinde fikir beyan etmişlerdi. Her ne kadar yazarlar arasında taşrada nasıl bir reform yapılması konusunda fikir birliği bulunmasa da taşrada bir reformun yapılması fikri uzlaşı oluşturmaktaydı. Bu kapsamda başlatılan Nizam-ı Cedid bir süre sonra taşrada da uygulanmaya konulmuş ve modern talim ve terbiyenin uygulanması için ya kışlalar kurulmuş ya da İstanbul'daki kışlalar için asker yazımı istenmişti. İstanbul, Anadolu'da Nizam-ı Cedid'i uygulamaya koymak için bölge ayanları ile bir iş birliğine gitmişti ve Nizam-ı Cedid'e dâhil olan bölgeler için yeni ekonomik fırsatlar sunmaktaydı. Saruhan Sancağı için ise Karaosmanoğlu ailesi bölgede reformun uygulayıcısı konumundaydı. Nizam-ı Cedid'e dâhil olmak hem bölge yöneticilerine hem de yeni düzenin neferine dönüşecek reayaya yeni ekonomik olanaklar sunmaktaydı. Bu durum İstanbul için reformun uygulanmasında ayanın yereldeki gücünden yararlanmayı sağlarken ayan için de hukukî bir statü kazanma fırsatı, hem de ekonomik anlamda güç kazanma imkânı yaratmaktaydı.

Anahtar Kelimeler: Nizâm-ı Cedid, Taşra, Saruhan, Âyan, Karaosmanoğlu Ailesi.

ABSTRACT

USTAOĞLU, Züleyha; YILMAZ, Hüseyin, **Implementation of the New Order (Nizâm-ı Cedid) in the Province: Findings on Saruhan Sanjak, CTAD, Year 18, Issue 35 (Spring 2022), pp. 35-65.**

The developments in the 18th century had caused the Ottoman State to experience a transformation in the center and provinces. After this process, especially in the provinces, the notable class became stronger and the rulers of the regions they were in. In this direction, the Karaosmanoğlu family came to the fore in Saruhan Sanjak and became the most powerful notable family of the region. These developments in the provinces and the defeats of the State on the fronts led Selim III starting a new reform program. First, the leaders of the State were asked to write reform bills on what should be done. One of the most important issues in these reform bills was the necessity of a military reform. Furthermore, the authors of the bills expressed their opinions on the deterioration of the order in the provinces, the position of the notables in the province and what kind of reform should be made in the province. Although there was no consensus among the authors on how to reform the provinces, the idea of a reform in the provinces built consensus. The New Order (Nizam-ı Cedid), which was started in this context, was also put into practice in the

provinces after a while and barracks were established for the implementation of modern education and training, or it was requested to recruit soldiers for barracks in Istanbul. Istanbul cooperated with the notables of the region to implement the New Order in Anatolia, and it offered new economical opportunities for the regions included in the New Order. For Saruhan Sanjak, the Karaosmanoğlu family was the implementer of the reform in the region. Being included in the New Order offered new economical opportunities to both the regional administrators and the rayah who would become the soldiers of the new order. This situation provided for Istanbul to benefit from the local power of the notables in the implementation of the reform, while creating for the notables both the opportunity to gain a legal status within the notables and the possibility to gain economical power.

Keywords: Nizâm-ı Cedîd, provinces in the Ottoman period, Saruhan, notables, The Karaosmanoğlu Family.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin XVIII. yüzyılda içeride yaşadığı değişim ve dönüşüme paralel ticaretteki genişleme ve sermaye birikimi, yerelde bazı aile ve grupların giderek bölgelerinin yönetiminde söz sahibi olmalarına olanak sağladı. Diğer bir deyişle *Âyanlar Çağı* (*Age of the Âyans*) olarak tanımlanan bir dönemin yaşanmasına neden oldu.¹ Osmanlı coğrafyasının birçok yerinde güçlü âyan aileleri ortaya çıkmaya ve giderek güç sahibi olmaya başladı.² Bunlardan Karaosmanoğlu ailesi ilk başta Manisa ve çevresinde etkinlik kazanmaya başlamış ve zamanla nüfuzunu Saruhan sancağının³ geneline hatta İzmir, Aydın ve Karesi'ye kadar genişletmiştir. Karaosmanoğlu ailesi, zaman zaman İstanbul ile sorunlar yaşasa da 1743'ten 1816'ya kadar Saruhan sancağı mütesellimliği

¹ Bruce McGowen, “Âyanlar Çağı, 1699-1812”, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, ed. Halil İnalçık-Donald Quataert, Eren, İstanbul, 2006, Cilt 2, s. 761-817.

² Bu ailelerin en başında Anadolu'da Çapanoğulları, Tuzcuoğulları, Canikli Hacı Ali Paşa ve oğulları, Yılanoğulları, Tekelioğulları, Menemencioğulları ve Karaosmanoğulları gibi aileler gelmekteydi. Özcan Mert, “Âyan”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, s. 195-198.

³ Saruhan Beyliği'nin Osmanlı Devleti'ne katılmasından sonra bölgede Saruhan sancağı adı altında bir idari yapı teşkil edildi. Sancağın merkezi olan Manisa'nın değil, beyliğin adını taşıyan Saruhan sancağı, Anadolu Beylerbeyliği'ne bağlı olup XVI. yüzyılda merkez kaza dışında on bir kazadan oluşuyordu. Bunlar Adala, Akhisar, Demirci, Gördek, Gördes, Güzelhisar. Ilıca, Kayacık, Marmara, Menemen ve Nif kazaları idi. Sancağın bir ucu Menemen vasıtasıyla Foçalar'a uzanıp denize açılıyordu. Manisa merkez kazasında ise altı nahiye bulunuyordu; Manisa, Canşa, Doğanhisarı, Palamut, Yengi ve Emlak. Sancağın bu yapısı yaşanan küçük değişiklikler ile birlikte genel olarak XIX. yüzyılın ikinci çeyreğine kadar devam etti. Feridun Emecen, “Manisa”, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 17, s. 582.

makamını çoğu zaman elinde bulundurmıştır.⁴ Bu süre zarfında bölgedeki üretim ve ticarete çok etkili bir konuma gelen Karaosmanoğulları hem bölgeden hem de bölge üzerinden yapılan ticaretin önemli bir aktörü haline gelmiştir. Sahip olduğu bu güç sayesinde aile, yerel ile İstanbul arasındaki iletişimi sağlamakla kalmamış gerektiğinde Batı Anadolu'nun Akdeniz ile yapılan ticaretinin merkezinde bulunan İzmir'de⁵ ikamet eden yabancı ülke temsilcileri ile de bizzat iletişime geçerek uluslararası bir aktör konumuna gelmişlerdi.⁶ Ayrıca aile, zaman içerisinde bölgede politik ve sosyo-ekonomik bir üstünlük oluşturmuş ve bölgenin başta çiftlik ve tımar olmak üzere önemli gelir kaynaklarının birçoğunun yönetimini eline almıştı.⁷

Bölgede asayişin sağlanmasından huzurun teminine kadar birçok alanda etkin olan Karaosmanoğlu ailesi bu konuları nedeniyle diğer âyan aileleri⁸ gibi hem merkezî hükûmet hem de yabancı ülke temsilcileri tarafından bölgedeki en

⁴ Yuzo Nagata, *Tarihte Âyanlar, Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1997, s. 23-32.

⁵ Söz konusu dönemde İzmir üzerinden yapılan ticaretteki artış konusunda bk. Elena Frangakis-Syrett, *The Commerce of Smyrna in the Eighteenth Century, (1700-1820)*, Centre for Asia Minor Studies, Atina, 1992.

⁶ Gilles Veinstein, “Ayân de la région d'Izmir et le commerce du Levant, deuxième moitié du XVUe siècle”, *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, n: 20, 1975, s. 131-147. Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerinde bulunan diğer âyan aileleri de benzer diplomatik faaliyetler içindeydi. Yanyalı Ali Paşa İngilizlerle, Alemdar Mustafa Paşa Ruslarla, Pazvantoğlu da Fransızlarla zaman zaman ittifak arayışı içinde olmuştu. Ali Yayıoğlu, “Geç Dönem Osmanlı Dünyasında Taşradaki İktidar Sahipleri ve İmparatorluk: Çatışma mı, Ortaklık mı?”, *Osmanlı Dünyası*, Ed. Christine Woodhead, Çev. Gül Çağalı Güven, Alfa, İstanbul, 2018, s. 574.

⁷ 1804 ve 1805 yıllanna ait kayıtlarda Karaosmanoğlu Hacı Ahmed Ağa'nın Aydın'da 66, Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa'nın Saruhan'da 65 ve Karaosmanoğlu Ömer'in Karesi'de 21 tımar birimi bulunmaktaydı. Ali Yayıoğlu, *Partners of the Empire, The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, Stanford University Press, California, 2016, s. 54. Bu tarımsal üretim ve gelişen ticaret üzerinden kazanılan gelirler vakıflar yoluyla yeni yatırımlara dönüşmekteydi. Bu ise bölgenin gelişmesinde önemli bir rol oynamaktaydı. Bölgenin gelişmesinde Karaosmanoğlu ailesinin oynadığı rol hakkında bk. Yuzo Nagata, “The Role of Âyans in Regional Development During the Pre-Tanzimat Period in Turkey: A Case Study of the Karaosmanoğlu Family”, *Studies on the Social and Economic History of the Ottoman Empire*, Akademi Kitapevi, Manisa, 2007, s. 119-133.

⁸ Âyanlık hakkında bk. Yücel Özkaya, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1994; Yücel Özkaya, “XVIII. Yüzyılın İlk Yansında Yerli Ailelerin Âyanlıkları Ele Geçirışleri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu”, *Belleten*, Cilt 42, Sayı 168, 1978, s. 667-723; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılkı Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2010; Yuzo Nagata, *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyanlık Müessesesi*, Akademi Kitapevi, İzmir, 1999 ve Özcan Mert, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1980.

önemli unsurlardan biri olarak kabul ediliyordu.⁹ Âyanın bölgedeki gücünün fiili olarak kabul edilmesi, İstanbul ve âyan arasında bir iş birliğini doğuruyordu. Âyanın sahip olduğu bu konumu, İstanbul'un daha önce merkezden atadığı memurları ile yerine getirdiği bazı görev ve sorumlulukların kendileri tarafından yerine getirmesi anlamına geliyordu. İstanbul, bu fiili durum karşısında âyandan savaş zamanında asker toplanmasını ve orduya katılmasını beklemekteydi. Bununla birlikte âyanlardan savaşlar için gerekli lojistik desteğin sağlanması, barış ve savaş zamanı bölgenin asayişinin temini, İstanbul'un iâşesi için gerekli olan ürünlerin sağlanması veya bunun için aracı olması ve merkezî hükûmetin kararlarının yerelde uygulanmasının sağlanması gibi birçok konuda gerekli adımların atılmasını beklemekteydi. Bu durum sadece İstanbul için değil âyan için de bir kazanç sağlıyordu. Yerelde âyanın otoritesinin merkezî hükûmet tarafından tanınmasının yanı sıra bu söz konusu faaliyetleri karşılığında kendisine yeni ekonomik fırsatlar sunulmaktaydı.¹⁰ Bu nedenle Saruhan'da Karaosmanoğlu ailesinin sahip olduğu gücün nedeni aslında İstanbul'un bu taleplerine olumlu karşılık verilmesinden kaynaklanmaktaydı. Her ne kadar bazı konularda İstanbul ve Karaosmanoğulları arasında sorunlar yaşansa da¹¹ genel anlamda aile bu sorumluluklarını yerine getirmekteydi. Bu nedenle aile, Batı Anadolu'nun bazı bölgelerinde yöneticilik makamını tekeline almıştı.¹²

Yüzyılın ikinci yarısında yaşanan politik ve ekonomik gelişmeler bu durumu farklı bir boyuta dönüştürecek. İklimsel şartların bozulması, üretimin artışında bir azalmaya neden olurken bunu enflasyon, şehre göç ve sosyal huzursuzluklar takip edecekti. Bu gelişmelere paralel olarak Rusya, Avusturya ve İran ile yapılan savaşlar ve bu mücadelenin sürdürülebilmesi için gerekli olan asker ve lojistik temini İstanbul'un yereldeki âyan ailelerine olan ihtiyacını daha da arttıracaktı. Bu durum âyanların giderek Osmanlı askerî sistemi içinde vazgeçilmez bir unsur

⁹ Veinstein, agm. s. 131 ve İzmir'de Karaosmanoğlu ailesi eliyle düzenin sağlanması konusunda bk. Feryal Tansuğ, "Revisiting the Escalation of Intercommunal Violence in İzmir (1797): "Anri-Greek," or a More Complex Dynamic?", *Ottoman War and Peace, Studies in Honor of Virginia H. Aksan*, ed. Frank Castiglione- Ethan L. Menchinger-Veyssel Şimşek, Brill, Leiden-Boston, 2020, s. 416-418 ve Francis Peter Werry, *Personal Memoirs and Letters of Francis Peter Werry, Attabé to the British Embassiers at St. Petersburg and Vienna in 1812-1815*, Charles J. Skeet Puplicer, Londra, 1861, s. 34-36.

¹⁰ Yaycıoğlu, *age.*, s. 78-79.

¹¹ Özellikle İstanbul'un iâşesi merkez ve yerel arasında sorun yaşanmasına neden olmaktaydı. Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarında yaşanan gelişmeler payitahtın iâşesinin Anadolu coğrafyasına kaymasına neden olmuştu. Bu ise bölgeden ticareti yapılan ürünlerin İstanbul'a naklini gerekli kılmaktaydı. Bu durum söz konusu ürünlerin daha ucuz bir şekilde alınmasına neden olduğu için hem Karaosmanoğulları hem de yerel halk arasında bir hoşnutsuzluk doğurmaktaydı. Nagata, *age.*, s. 11-12.

¹² Yaycıoğlu, *age.*, s. 80.

olmalarına neden olurken bu aynı zamanda âyanın bölgesindeki hem hukuki ve idarî konumunu güçlendirmesine hem de yeni ekonomik fırsatlar yakalamasına olanak sağladı.¹³ Bu durum Saruhan sancagında ise Karaosmanoğlu ailesinin konumunu daha da güçlendirmişti.¹⁴ Özellikle savaş zamanında merkezî ihtiyaçlarına karşılık veren aile hem bölgeden gerekli ihtiyaçların sağlanmasını organize etmekte hem de gerektiğinde orduda aktif görevler üstlenmekteydi.¹⁵ İstanbul, aileden sadece hal-i hazırdaki savaşlarda ordunun ihtiyaç duyduğu gereksinimleri karşılamak için değil aynı dönemlerde İstanbul'un iâşesi ve İzmir başta olmak üzere bölgenin asayişinin sağlanması konusunda da bazı taleplerde bulunmaktaydı.¹⁶

Taşrada Reforma Dair Fikirler ve Nizâm-ı Cedîd

Karaosmanoğlu Ailesi'nin Saruhan ve çevresinde sahip olduğu bu gücün benzerleri Osmanlı coğrafyasının diğer birçok bölgesinde de başka âyan aileleri tarafından temsil ediliyordu. *Âyanlar Çağının* ortaya çıkardığı bu güç dengesi, III. Selim'in reformist kadrolarının da dikkatinden kaçmamıştı. Bu nedenle III. Selim'e sunulan ıslahat layihalarının çoğunda âyanların taşrada elde ettiği

¹³ Daha geniş bilgi için bk. Nagata, *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyanlık Müessesesi*; Uzunçarşılı, *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa ve Fatih Yeşil, İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2016, s. 22-24 ve 135-138.

¹⁴ Nagata, *Tarihîte Âyanlar, Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, s. 33. Bölgede asayişin sağlanması işinin Karaosmanoğullarına verilmesi savaş sonrası süreçte de devam etmişti. Bu kapsamda aile, eski Uşak voyvodası Acemoğlu Ahmet ve kardeşinin önce Uşak'ta oluşturduğu sonra da Saruhan bölgesine doğru yayılan asayişsizliğin çözümü için görevlendirilmişti. Bu doğrultuda Acemoğlu'nun idamını ve dolayısı ile bölgede asayiş ve güvenin yeniden oluşmasını sağlayan Karaosmanoğlu ailesi merkez tarafından ödüllendirilmişti. Çağatay Uluçay, *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul, 1955, s. 232-242; Biray Çakmak, "19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet-Eşraf-Toplum İlişkileri: Uşak Eşrafından Acemzâdelerin Tarihine Katkı", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 32, Aralık 2015, s. 64-66.

¹⁵ Karaosmanoğlu ailesinin bu dönemdeki durumu hakkında bk. Nagata, *age.*, s. 26-40; söz konusu Osmanlı Rusya savaşlarında âyanların rolü ve özellikle Çapanoğlu ve Karaosmanoğlu aileleri hakkında bk. Serkan Polat, *Yenilikçi Bir Âyan: Çapanoğlu Süleyman Bey*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2017, s. 111-173.

¹⁶ Hatta ilerleyen süreçte bu talep Çanakkale'ye kadar uzanacaktı. İstanbul, 1806'da İngiltere ve Osmanlı imparatorlukları arasındaki kriz sırasında İzmir muhassılı olan Karaosmanoğlu Hasan Ağa'dan, olası bir İngiliz taarruzuna karşı askerî kuvvetleriyle Çanakkale Boğazını muhafaza etmesini isteyecekti. Fakat İzmir halkı İstanbul'dan şehirlerinin bir lidere ihtiyaç duyduğu gerekçesi ile onun bu görevden affını istemişlerdi. İstanbul ise "en azından" gerekli kuvvetin bölgeden toplanarak Çanakkale'ye gönderilmesini istemekteydi. Bu görevin kabul edilmesi durumunda Aydın bölgesinin ekonomik fırsatları aileye sunulmaktaydı. Yayıncıoğlu, *agm.*, s. 574.

konum, taşradaki düzensizlik ve bu durum karşısında nelerin yapılması gerektiği üzerinde durulmaktaydı.¹⁷ Her ne kadar ıslahat yazarları bir düzenlemenin gerektiği üzerinde ortak kanaate sahip olsalar da bunun nasıl yapılacağı hususunda farklı görüşlere sahiptiler.¹⁸

Taşrada mevcut düzeninden başka bir düzenin oluşturulması fikrine sahip olan layiha yazarlarının yanı sıra taşranın yeni kurulması düşünülen askerî sistemin içine dâhil edilmesini tavsiye edenler de vardı. Her ne kadar yeni bir askerî reform önerisi yazarlarda genel olarak ortak bir fikir olarak sunulsa da bu askerî reformun içine taşranın dâhil edilmesi teklifi sadece birkaç layiha metninde ele alınmıştı. Bunlardan biri olan Defterdar Mehmed Şerif Efendi layihasında eyalet askerlerinden İstanbul'a getirilerek burada eğitim almaları ve sonrasında da geri gönderilmeleri önerisinde bulunmaktaydı. Muhâsebe-i Evvel el-Hac İbrahim Efendi ise tımarın *sancağında sâkin olmayacak kimesnelere* verildiğinden şikâyet ederek bunun eyalet askerinin kanununu bozduğunu belirtmekteydi. Bu konuda yaşanan sorunların giderilmesi için taşradaki dirliklerin tımar başta olmak üzere görevini yerine getireceklerle tevcih edilmesinin gerekli olduğunu düşünmekteydi.¹⁹ Diğer taraftan yeniden asker yazılmasının büyük bir masraf doğuracağından, eyaletlerde görevli vezirlerin ve kapı halkının güçlendirilmesinin maaşlı askerlerden daha fazla işe yarayabileceğini belirtmekteydi. Ayrıca taşraya gönderilecek mübaşirler aracılığı ile dirlik iddiasında olanların *semt semt defter olunup isimleri ve şöhretleri ve yerleri ve yurtları* yazılarak kayıt altına alınmalı ve bunlar halktan üstün tutulmalıydı. Her sancağın askerinin nöbetleşerek *vâlisi ma'yyetinde ta'lim-i harb* etmesi gerekmekteydi; veya bu askerlerin, bir sıra sistemi içerisinde İstanbul'a getirilip *kızllarına verilüp civâr-ı Âsîtâne'de bir münâsib mabalde* talim ettirilmesi gerekmekteydi. Bu şekilde eyalet askerleri bir nizam dâhilinde talim ettirilebilecekti ve daha önceki savaşlarda eyaletlerden orduya katılan askerlerde görülen en büyük eksikliklerin başında gelen askerî eğitimden yoksun olma

¹⁷ Enverî başta olmak üzere Defterdar Mehmed Şerif, Muhâsebe-i Evvel el-Hac İbrahim, Tevkî el-Hac Mehmed Hakkı Bey, Defter Emîni Ali Raik efendiler ve Koca Yusuf Paşa taşradaki bozulmanın sebepleri ve buna dair ne gibi düzenlemelerin yapılabileceğine dair görüş ileri sürmekteydiler. Ergin Çağman, *III. Selim'e Sunulan Islahat Layihalarının*, Kitapevi Yay., İstanbul, 2010, s. 6-7; 11-21; 31-45; 53, 55-57. 59-70, 71-76. Taşra elitlerine dair layiha yazarlarının fikirlerinin değerlendirilmesi için bk. Yayıcıoğlu, *age.*, s. 43-46. Söz konusu dönemde yazılan ıslahat düşüncelerine dair kapsamlı bir değerlendirme için bk. Kemal Beydilli, "Küçük Kaynarca'dan Tanzimat'a Islahat Düşünceleri", *İlmi Araştırmalar*, VIII, 1999, s. 25-64; Kemal Beydilli, "Islahat, XVIII. Yüzyıldan Tanzimat'a Kadar", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 19, s. 174-185; Kahraman Şakul, "Nizâm-ı Cedîd Düşüncesinde Batılılaşma ve İslami Modernleşme", *DİVAN İlmi Araştırmalar*, Cilt 19, Sayı 2, 2005, s. 117-150.

¹⁸ Yayıcıoğlu, *age.*, s. 46.

¹⁹ Çağman, *age.*, s. 41-42.

durumu da ortadan kaldırılmış olacaktır.²⁰ Tevkî el-Hac Mehmed Hakkı Bey Efendi de İbrahim Efendi gibi eyaletlerde bir talimli asker sınıfının oluşturulmasını tavsiye etmekteydi. Hakkı Bey'e göre vezirler mutasarrıf oldukları eyaletlerin gelirlerine göre kapılarında bir asker gurubu bulundurmalı ve bu askerlerin zamanları *da'imâ ta'lîm ü ta'allüm ile* geçirilmeliydi. Bu sayede eğitimlerine dikkat edilerek talimli bir askerî sınıf oluşturulabilirdi. Bu düzenli askerlerin masrafları mahlûl tımarlardan, zeamet gelirlerinden, bir miktar köylerden ve bir miktar da hazineden karşılanmalıydı. Bu sayede Hakkı Bey kurulması planlanan yeni düzenli askerlerin masraflarını taşradan karşılamayı planlayarak hazinenin yükünü azaltmayı düşünüyordu.²¹

Ordu hakkında yapılması planlanan yeni düzenlemelerin içine taşranın dâhil edilmesi fikri en bariz şekilde Sadrazam Koca Yusuf Paşa tarafından kaleme alınan layihada yer almaktadır. Öncelikle paşa, yeniçerilerde yaşanan bozulmalara karşılık *Anadolu ve Rumeli cânibinde Efra'il'de olduğu misillî genç uşaklardan evvel emirde on on iki bin* kişinin askere alınmasını tavsiye etmekteydi. Yeniçeri *ocaklarının semtine uğramamış* bu yeni askerlerin modern ordu talimi ile eğitilmesini öngörerek yeniçeri ocaklarında yaşanan bozulmanın giderilebileceğini öngörmektedir. Merkezî birliklerin taşradan getirilen bu yeni askerlerle düzenlenebileceği fikrine paralel olarak Koca Yusuf Paşa taşrada da yeni bir askerî sınıfın oluşturulması fikrini ortaya koymaktaydı. Buna göre *bir hânede üç nefer olanların birer neferini ism ü şöbretleriyle ol vâli kendüye "tüfengci" nâmıyla asker olmak üzere kayd ü tahrîr* edilecekti. Valiler tarafından kendi adına silahlattına alınan bu yeni birlikler ne kadar olursa olsun tüm vergilerden muaf tutulacaktı. Bu birliklerden on nefere bir onbaşı ve yüz nefere bir yüzbaşı ve bu düzen dâhilinde üçyüzbaşı, beşyüzbaşı ve binbaşılar atanmalıydı. Bu atanmış kişiler aynı zamanda başlarında olduğu neferlerin iyi ve kötü hallerinden de mesuldü. Diğer taraftan bu *neferât-ı merkûmeye haftada iki gün zâbitleri ma'rifetüyle ta'lîm-i harb ü ceng* yaptırılmalıydı. Koca Yusuf Paşa bu askerlerin sayıları ne kadar olursa olsun üç ayda bir yoklamadan geçirilmesi gerektiğini ve eksik olan askerlerin yerine yenilerinin atanması gerektiğini düşünmekteydi. Aslında böyle yaparak yeni düzenin aynı zamanda bir denetim mekanizması da kurması gerektiğini belirtmekteydi. Söz konusu denetim mekanizması sadece askerler üzerinde değil bu yeni askerî düzenin tüm dişlileri üzerinde de bir kontrol sağlamalıydı. Sağlanacak olan bu kontrol sayesinde yeni düzenin işlemindeki aksaklıklar giderilebilecekti. Diğer taraftan bu yeni askerler belirli bir nöbet usulü etrafında iki yüz tanesi paşa kapısında üç aylık hizmet etmeli ve bu süre zarfında

²⁰ *age.*, s. 45 ve Ahmet Öğreten, *Nizâm-ı Cedîde Dâir Askerî Lâyhıbalı*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2014, s. 174 ve 230.

²¹ Çağman, *age.*, s. 48-50 ve Öğreten, *age.*, s. 181-182 ve 235-236.

tainatları düzenli bir şekilde verilmeliydi. Ayrıca, Koca Yusuf Paşa'ya göre bu askerlerin aydan aya maaşları verildiği gibi *haftada iki gün ta'lim-i harb ü cengden* uzak kalmamaları gerekmektedir. Koca Yusuf Paşa oluşturulacak olan bu *Tüfengi neferâtından* başka taşrada vezir dairelerinde asker bulundurulmamasını isteyerek daha önce taşrada vezir dairelerinde var olan tüm askerî sınıfların da ortadan kaldırılması ve sadece yeni düzenin askerlerinin görev almasını istemekteydi. Aslında paşa böyle bir öneri ile taşrada paşa ve âyan kapılarındaki askerî sınıfın da kaldırılmasını amaçlamaktaydı. Bu aynı zamanda yerelin askerî gücünün azaltılmasına yönelik de bir hamleydi. Bir taraftan Yusuf Paşa özellikle Humbaracı ve Lağımçı ocaklarında bozulmanın önüne geçilebilmesi için bu alanda bir sınav sisteminin uygulanmasını ve bu sınavdan başarısız olanların zeamet ve tımarlarına el konularak yeni düzen için yeni gelir kaynaklarının açılmasını öngörmekte; diğer taraftansa, bu alanda da talimli birliklerin kurulması gerektiğini belirtmekteydi.²²

Taşrada nasıl bir askerî reform yapılmasına dairse Beylikçi Suni Efendi, Osmanlı ordusunda yazlık-kışık bir ordu sisteminin kurulmasını öneriyordu. Kurulacak olan bu ordudan her biri cephede altı ay süre ile hizmet etmeliydi ve böylece cephede sürekli asker bulundurulabilecekti. Bu kapsamda da yazlık askerleri, Anadolu'da bulunan eyalet askerleri ve ocaklı Yeniçerilerden oluşmalıydı.²³ Eski Rumeli Kazaskeri Abdullah Molla ise sunduğu layihada askerî alanda bir teknik eğitim zafiyetinden bahsetmekteydi. Bu nedenle İstanbul'da ocaklarda askerlerin söz konusu teknik eğitimden geçtikten sonra *iktizâsına göre birer mikdârı imtiyâz ve sergerdeleriyle birer ma'mûr kazaya* gönderilmesini tavsiye etmekteydi. Bu şekilde askerî modern eğitimin taşraya yayılabileceğini ve bu kazalarda *fünûn-ı harbiyeyede mâbir* eğitilmiş kırk-elli bin miktarında bir asker *beş altı, nihayet yedi sekiz sene zarfında* oluşturulabileceğini düşünmekteydi.²⁴ Rikâb Kethüdâsı Râsih Efendi ise İstanbul veya başka bir yerde görevli bulunan vezirlerin düzenli ve talimli askerî birlikler oluşturması gerektiği fikrini dile getirmekteydi.²⁵ Ali Râik Efendi ise *mîrî kazâlarda müretteb askerîn* mevcut durumda içinde bulunduğu dağınıklık ve perişanlıktan bahsetmekte ve bu durumda bu askerlerin yağma ve çapul dışında bir faydasının olmayacağını söylemekteydi.²⁶ Son olarak Mustafa İffet Bey Efendi ise modern ordunun, kurulmasının taşra yöneticileri ve âyan aracılığı ile kurulması teklifinde

²² Çağman, *age.*, s. 61-66 ve Öğreten, *age.*, s. 157-159; 217-219; 194-195 ve 253.

²³ Çağman, *age.*, s. 78-79 ve Öğreten, *age.*, s. 180-181 ve 234.

²⁴ *age.*, s. 162-163 ve 220-221.

²⁵ *age.*, s. 175-176 ve 231.

²⁶ *age.*, s. 178 ve 233.

bulunmaktaydı. Mustafa İffet Bey Efendi, *Bağdad ve Mısır ve Şam ve İskenderiye ve şimdiki hâlde Yanyâ müstesnâ olarak her birinin mansıbına göre birkaç yüz ve biner meselâ, Rumeli vâlisine bin, Bosna ve Anadolu ve Erzurum vâlilerine beşyüz, Rumeli ve Anadolu'da vâkî' mecmu' eyâlât u elviye vâlî ve mutasarrıflarına ve Çaparzâde ve Karaosmanzâde'ye ve Eflâk ve Boğdan voyvodalarına durumlarına göre asker yetiştirme işinin havale edilmesi gerektiğini belirtmekteydi. Bu şekilde Mustafa İffet taşra eli ile bir modern ordu kurulabileceğini düşünmekteydi.²⁷*

Islahat yazarlarının böyle özetlenebilecek taşraya dair önerileri aynı zamanda son yüzyılda taşrada yaşanan değişim ve dönüşümün de göstergesiydi. Yazarlar taşradaki kötü yönetimin değişmesi yönünde fikirler öne sürerlerken özellikle âyan sınıfı ve etkinlik alanını da ortaya koymaktaydı. Bahsi geçen kötü yönetimin mimarları ve uygulayıcıları olarak gördükleri âyan sınıfı konusunda bir tür düzenlemenin gerekliliğinin farkında olan yazarlar her ne kadar bu konuda bir fikir birliğine sahip olmasa da bu alanda bir düzenlemenin gerekliliğinin farkındaydı. Fakat genel olarak bakıldığında taşrada düzenin yeniden sağlanması için âyanlık müessesesi kaldırılması gereken veya kaldırılabilir bir düzen değil sadece yeni sisteme uyarlanması gereken bir şeydi. Bu kapsamda taşrada âyanlık müessesesinin mevcut varlığı ve etki alanı tekrar tekrar kabul edilmekle birlikte planladıkları düzenlemelerin yapılabilmesi için de en gerekli kurumların başında gelmekteydi.²⁸

Bu şekilde taşranın durumunu ele alan ve yerelin yeni kurulması düşünülen düzende nasıl yer alabileceğine dair fikir beyan eden ıslahat yazarlarının bu tavsiyeleri etrafında yeni düzenin uygulanmasına başlanacaktı. Bu fikirler doğrultusunda başlanılan Nizâm-ı Cedîd ilk olarak kendisini askerî alanda gösterdi. Nisan 1792'de Levend Çiftliği'nde bir kışlanın kurulmasını modern topçu birlikleri takip etti. Hemen sonrasında ise bu reform hareketinin finansmanını sağlamak için Îrâd-ı Cedîd Hazinesi oluşturuldu.²⁹ Bu şekilde Nizâm-ı Cedîd olarak isimlendirilen reform hareketi de başlamış olmaktadır. Nizâm-ı Cedîd'in ilk icraatlarından biri olan Levend Çiftliği'nde kurulan kışlanın kanunnamesinde kışlada modern bir askerî birliğin nasıl oluşturulacağı ayrıntısı ile anlatılırken daha sonraki süreçte *gereke taşralarda ba'zı münâsib olan mahallerde de*

²⁷ *age.*, s. 179-180 ve 234.

²⁸ Âyan sınıfı sadece reformun uygulanmasında önemli bir konumu elinde bulundurmamakla kalmamakta aynı zamanda Avrupa'daki yeni askerî teknoloji ve gelişmeleri de yakından takip etmeye çalışmaktaydı. Bu kapsamda bazıları modern askerî silahlar satın alırken, bazıları da emri altındaki askerleri çeşitli yollarla elde ettikleri Avrupalı askerler tarafından eğitime tabi tutmaktaydılar. Yeşil, *age.*, s.117-118

²⁹ Nizâm-ı Cedîd konusunda genel bir değerlendirme için bk. Kemal Beydilli, "Nizâm-ı Cedîd", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 33, 2007, s. 175-178.

eğitilmiş askerî birliklerin oluşturulması gerektiğinden bahsedilmekteydi.³⁰ Bu Levend Çiftliği Kanunnamesi'ne yapılan zeyldeyse bu mesele daha ayrıntılı ele alınmaktaydı. Levend Çiftliği'nde kurulması planlanan askerî birliğin yanı sıra *Anadolu ve Rumeli'de münāsib mahallerde iktizāsına göre {biner beşer yüz} bin altıyār yüz yābud nısfı olan sekiz yüz nefer tertīb ve ta'līm olunmak* gerektiği belirtilmekteydi. Taşrada oluşturulacak bu yeni birlikler Levend Çiftliği'ndeki benzerleri gibi bir askerî eğitimden geçeceklerdi. Gerektiğinde bu konuda *Levend çiftliğinden lüzüm-i miktar mu'allimler* gönderilecekti. Bu minvalde oluşturulacak olan taşra birliklerinde de Levend Çiftliği'ndeki askerî düzenin uygulanması istenmekteydi.³¹ Bu sayede İstanbul'da oluşturulması planlanan modern askerî birliğin bir nevi benzerleri olan taşra birlikleri oluşturulacaktı. Nizâm-ı Cedîd için silâh altına alınması planlanan askerlerin *yigirmi yigirmi beş yaşını tecavüz itmemiş pak ve asıl ve tünāna yektelere hüsn-ü rızāsıyla tevcih olunması* gerektiği belirtilmekteydi.³² Fakat bu şekilde *Levend çiftliğinde tertib olunacak maddesi karin-i hitam olunduktan sonra mukāyese ile irādı bulunarak* taşralarda asker toplanması gerektiğinden bahisle *Anadolu'da ba'zı münāsib eyaletde valı ma'iyetinde ve Çaparzāde ve Ma'den misillü mahallerde ve Rumeli'de dabı Levend çiftliği gibi bir askerî birliğin oluşturulması* istenmekteydi. Taşrada oluşturulacak olan bu birliklerse *Çorlu ve Silivri ve Edirne havālılerinde emlak-ı hümāyün olan baz'zı çiftlik ve bahçe misillü mahallerde ve münāsib olan valı ma'iyetinde* oluşturulmalıydı. Bu doğrultuda taşrada Nizâm-ı Cedîd birliği oluşturulması istenen veya daha genel bir ifade ile Nizâm-ı Cedîd'in içine dâhil olması istenen kişiler merkez tarafından belirlenecekti. Buna ise *yine meclıs 'akdiyle müzakere* edilerek karar verilecekti. Bu meclislerde taşrada oluşturulması planlanan Nizâm-ı Cedîd birliklerinin kimin maiyetinde oluşturulmasına karar verileceği gibi yine *ne mikdār neferāt tabriir ve ne mahallerde tertibi* yönünde de karar alınacaktı. Bu doğrultuda merkez, taşrada oluşturulmak istenilen birliklerin yönetiminden asker sayısına, mekânından düzenlenmesine kadar her ayrıntısını kendi kontrolünde tutmak istemekteydi.³³ Fakat taşrada oluşturulması planlanan bu birlikler reform sürecinin bir sonraki aşamasıydı. Öncelikle Levend Çiftliği'ndeki kışlada hem İstanbul hem de taşradan gelen askerlerin modern bir eğitim alması sağlanmalıydı. Bu kapsamda söz konusu kanunnameye yapılan 23 Kasım 1799 tarihli zeyl ile birlikte bahsi geçen

³⁰ Söz konusu nizamname için bk. Öğreten, *age.*, s. 208-210 ve 256-258.

³¹ Nizâm-ı Cedîd kışlalarında verilen eğitim konusunda bk. Fatih Yeşil, "Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Tâlim ve Terbiye", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarib Dergisi*, 52, 2011, s. 27-84.

³² Nizâm-ı Cedîd'e bu özelliklere sahip asker yazımı, ilk kez Kütahya ve Karaman'da İstanbul'a komşu Anadolu kazalarında gerçekleştirilecekti. Yeşil, *age.*, s. 86

³³ Bu nizamname için bk. Yunus Koç-Fatih Yeşil, *Nizâm-ı Cedîd Kanunları, 1791-1800*, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2012, s. 119-124.

kanunnamede ifade edilen bin altı yüz iki neferden ibaret bir ortanın oluşturulduğu belirtilmekteydi. Fakat Nizâm-ı Cedîd reformu ile oluşturulmak istenen modern ordunun on iki bin olarak düşünüldüğünden bahisle daha önce zikredilen mahallerde bu birliklerin oluşturulmasına *bi'l-müzâkere* karar verildiği belirtiliyordu. Ancak şimdilik taşradan *tertib olunan cedîd neferât geldüğeççe* Levend Çiftliği'nde bir yeni ortanın oluşturulması gerektiği ifade edilmekteydi. Bu orta da önceki orta gibi şekillendirilecek ve askerlerin *mâ'aş ve yevmiye ve ta'yînat* bedelleri aydan aya *Îrâd-ı Cedîd* hazinesinden ödenecekti.³⁴

Levend Çiftliği'nde temelleri atılan modern orduya bu şekilde dâhil edilmesi planlanan taşra, yeni reforma başka açılardan eklemelenmesine çok önceden başlanmıştı. İslahat yazarlarının önemle üzerinde durduğu konulardan biri olan taşra yönetimine el atan Nizâm-ı Cedîd ekibi öncelikle 8 Eylül 1792 tarihindeki Tımar ve Zeamet Kanunnâmesi ile bu alanda yeni bir düzenlemeye gitmekteydi. Bu kanunnamede öncelikle devlette yaşanan bozulmanın nedenlerinden biri olarak ifade edilen taşrada yaşanan nizamsızlık üzerinde durulmakta ve özellikle tımar ve zeamet konusunda yaşanan bozulmadan bahsedilmekteydi. Bu nedenle bu alanda yeni bir düzenlemeye gidilmekte ve başta alay beyleri olmak üzere taşradaki devlet görevlilerinin nasıl atanacağı yeniden ele alınmaktaydı. Hem kânûn-ı kadîme atf yapılmakta hem de yeni bir kânûn-ı cedîd ortaya konulduğu belirtilerek eski ve yeni kurallar doğrultusunda yeni düzenlemeler yapıldığı belirtilmekteydi. Özellikle alay beylerinin *nizâm ve intizâmı ve ze'âmet ve tımarın tevcihâtı alay beği 'arçına münhasır olmak hususu* üzerinde durmakta ve *her kim olur ise olsun fes-i vâhîde himâyet olunmayup ze'âmet ve tımar mutasarrıfları bi'n-nefs sancağında sakin olmaları* dikkate alınarak atanmalıydı. Özellikle bu üç maddenin *esâs-ı nizâm* kılınması istenmekteydi. Bu üç madde doğrultusunda taşradaki söz konusu bozulmanın temelleri üzerinde yeniden bir düzenlenmeye gidilmekteydi. Özellikle alay beylerinin seçiminde *hidmetkâr ve vakâr* sahibi ve *'mâl-i neferâta ve tesviye ve temşit-i umûra kâdir ve sadâkatkâr*, kendine güvenen nüfuz ve iktidar sahibi gibi birçok iyi özelliği kendisinde bulduran birinin atanmasını gerektiği belirtilmekteydi. Aslında bu özelliklere sahip olan bir kişinin alay beyi olması ile İstanbul bölgedeki tüm sorunların üstesinden gelinebileceğini düşünmekteydi. Diğer taraftan bu kişilerin *sancaklusunun bi'l-ittifâk re'yi* ile seçilmesini istemekteydi. Neredeyse tüm iyi özelliklere sahip bir kişinin bölgenin oy birliği ile alay beyliğine atanması aynı zamanda onun uygulamaya koyacağı düzenlemelerin de oy birliği ile kabul edilmesi anlamına geleceği düşünülmekteydi. Özellikle oy birliğinin sağlanması ile sancakta *falanı alay beği isteriz dimeyüb ve iki fırka* oluşmasına müsaade edilmemesi istenerek olası bir muhalefetin de önüne geçilmesi istenmekteydi. Bu seçimin bölge valisi

³⁴ Söz konusu zeyl için bk. *age.*, s. 132.

tarafından da onaylanması istenerek yerelin sesine kulak verilmiş olunmaktaydı. Diğer taraftan tımar ve zeametlerin dağıtımında da yeni bir düzen getirilerek *bayrağı altında bulunmâyan ve sancağında sâkin olmâyan* kimselere tımar ve zeamet tevcihatı yapılmaması istenmekteydi. Ayrıca bölgede yapılan atamalar ve tımar ve zeamet tevcihatı konusunda yeni bir defter tutulması isteniyordu. Söz konusu defter üzerinden belirli aralıklarla bir denetim yapmayı planlayan merkez bu sayede ıslahat layihalarındaki en önemli şikâyet konularından biri olan denetimsizliğin de önüne geçmeyi planlamaktaydı.³⁵ Nizâm-ı Cedîd ekibi sadece yerelde bu düzenlemeleri yapmıyor aynı zamanda imparatorluğun tüm taşra yönetimini de yeniden elden geçiriyordu. Bu bağlamda eyalet sistemi yeniden ele alınıyor ve layihalarda şikâyet konusu olan eyaletlere vezir atama meselesi yeni bir düzene oturtulmaya çalışılıyordu.³⁶

Modern bir kışlayla temelleri atılan Nizâm-ı Cedîd buna paralel olarak taşra yönetimindeki düzenlemelerden yeni bir hazine kurulmasına kadar birçok alanda kendisini göstermeye başlamıştı. İstenilenin yavaş yavaş elde edilmeye başlaması aynı zamanda söz konusu reformun kapsamının da genişletilmesine olanak sağladı. Mısır'da Napoleon'a karşı³⁷ başarı gösteren Nizâm-ı Cedîd birlikleri için merkez, İstanbul'da yeni bir kışla inşaatına başlarken aynı zamanda bu tarihlerde Anadolu'da reformun kapsamını genişletme kararı aldı. Bu kapsamda Nizâm-ı Cedîd ekibi bir taraftan bölgedeki valilere bu yeni görevleri hakkında emirler gönderirken diğer taraftan da daha önceki süreçte İstanbul ile bir uyum içinde hareket eden bölge âyanlarını bu konuda yetkilendiriyordu. Hattı zatında birçoğu bölgesinin resmi yöneticisi konumunda olan bu âyan aileleri, bu doğrultuda Nizâm-ı Cedîd kapsamına dâhil edilmekteydi. Başta Çapanoğlu³⁸ ve Karaosmanoğlu olmak üzere bölgelerinde hem âyan hem de yönetici konumunda olan bu kişiler Nizâm-ı Cedîd'e dâhil olup olmama seçeneği ile karşı karşıya kalmaktaydı. Nizâm-ı Cedîd'e dâhil olmak demek kendilerinin ve sahip oldukları ekonomik kaynakların doğrudan merkeze

³⁵ *age.*, s. 2-16.

³⁶ Uğur Ünal, "İdari ve Sosyal Alanlarda Nizâm-ı Cedîd Çabaları", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı 14, 2003, s. 273-289.

³⁷ Napoleon'un Mısır'a yaptığı çıkartma sonrasında İstanbul bölgeye Nizâm-ı Cedîd askerleri göndermeye karar vermişti. Bu kapsamda 1799'da yaklaşık 700, bir yıl sonra da 2000 asker deniz yolu ile bölgeye gönderilmişti. Stanford J. Shaw, "The Origins of Ottoman Military Reform: The Nizâm-ı Cedîd Army of Sultan Selim III", *The Journal of Modern History*, Cilt 37, Sayı 3, 1965, s. 301.

³⁸ Çapanoğlu Süleyman'ın bölgesinde Nizâm-ı Cedîd'in uygulanması hakkında bk. Polat, *agt.*, s. 174-217.

bağlanması anlamına gelmekteydi.³⁹ Bu ilk başta bazı sorunlar doğurabileceği gibi bazı fırsatlar da sunmaktaydı. Özellikle Nizâm-ı Cedîd'e dâhil olmak demek doğrudan İstanbul'a bağlanmak anlamına gelmekteydi. Bu durum aynı zamanda eyalet valilerinin âyan üzerindeki otoritesinin de kalkması anlamı taşımaktaydı. Bu durumda bölgedeki yapılacak atamalar başta olmak üzere diğer kararlar doğrudan İstanbul'dan Nizâm-ı Cedîd Nezareti tarafından yapılacaktı. Fakat Nizâm-ı Cedîd'e dâhil olmak demek bölge yönetiminin doğrudan İstanbul'a bağlanmasının ötesinde âyanın doğrudan Nizâm-ı Cedîd Nâzırlığı tarafından atanan bölge mütesellimine dönüşmesine neden olması da demektir. Bu aynı zamanda söz konusu âyanın/mütesellimin Nizâm-ı Cedîd'in bölgede uygulanması için gerekli yetkiye sahip olması anlamını da taşımaktaydı. Bu kapsamda diğer mütesellimliklere göre daha geniş yetkilere sahip olmasının yanı sıra yapacakları için İstanbul tarafından doğrudan yetkilendirilmiş olmaktaydı. Özellikle yeni ordu için asker yazılması ve bu ordunun finansmanının sağlanması Nizâm-ı Cedîd tarafından atanan yeni düzenin müteselliminden istenilen en önemli şeylerin başında geliyordu. Özellikle bölgenin Nizâm-ı Cedîd'e katılmasının bir sonucu olarak bölgenin maliyesinin de İrâd-ı Cedîd hazinesine nakli mütesellim için yeni ekonomik olanaklar sunuyordu.⁴⁰ İstanbul, Nizâm-ı Cedîd'in kapsamını genişletirken bunu bölgede bulunan yeni düzen tarafından görevlendirilmiş kişiler tarafından yapmaktaydı. Diğer taraftan Nizâm-ı Cedîd'in kabul edilmesi âyanın/mutasarrıfın mevcut durumunun da legalleşmesi anlamına gelmekteydi. Çapanoğlu örneğinde olduğu gibi Nizâm-ı Cedîd'in kabulü kendi kapısında mevcut olan askerlerin bir anda yeni ordunun bir neferine dönüşmesine ve doğal olarak finansmanının da İrâd-ı Cedîd hazinesinden karşılanması anlamına gelmekteydi.⁴¹ Diğer taraftan Nizâm-ı Cedîd'e dâhil olmak aynı zamanda rakiplerine karşı İstanbul'un desteğini kazanmak demektir.⁴² Bu durum âyanın bölgede güç ve nüfuz kazanmasına da

³⁹ Nizâm-ı Cedîd'in taşrada uygulanması ve özellikle buralarda kurulacak kışlalar ile merkez, taşra ile doğrudan bir bağ kurmuş olmaktaydı. Merkezin kontrolünde bir askerî birliğin taşraya yerleştirilmesi hiç şüphesiz burada merkezin gücünü ve etkisini daha da arttıracaktı. Yayıoğlu, *age.*, s. 62.

⁴⁰ Yeni düzen, taşrada uygulayıcılarını özellikle tımar ve malikâne konusunda önemli fırsatlar sağlamaktaydı. Yayıoğlu, *age.*, s. 62; yeni hazine kendisine bağlı olanlara ekonomik fırsatlar sunarken rakiplerinin de ekonomik kaynaklarını elinden alıyordu. Bu nedenle Tayyar Mahmud Paşa, Nizâm-ı Cedîd'in uygulayıcısı olan Çapanoğlu Süleyman'a karşı giriştiği muhalefet hareketinde İrâd-ı Cedîd Hazinesi'ni kaldıracağını ilan ederek kendisine taraftar toplama amacı gütmekteydi. Mert, *age.*, s. 58.

⁴¹ Yeşil, *age.*, s. 83.

⁴² Karaosmanoğlu ailesi, bölgede sahip olduğu bu gücün temelinde İstanbul'un emir ve direktifleri doğrultusunda hareket etmesinin büyük bir payı olduğunu farkındaydı. Bir önceki yüzyılın özellikle ilk yarısında hem Saruhan sancağının diğer kazalarındaki âyanlara karşı hem de Bergama

olanak sağlamaktaydı.⁴³ Bu, aynı zamanda Nizâm-ı Cedîd'in bir çekim gücü kazanmasına da neden olmaktadır.⁴⁴ Ayrıca Nizâm-ı Cedîd'in genişlemesini kolaylaştırırken eski düzenin aktörlerinin yeni düzen ile meşrulaşması anlamına da gelmekteydi. Eskinin âyanı şimdi yeni düzenin resmi mütesellimine dönüşmekteydi. Fakat bu durum bir bakıma mevcut düzenin bir sonucuydu. İslahat layihası yazarlarının neredeyse üzerinde consensus oluşturduğu âyanın taşrada giderek tek hâkim güç konuma geldiği gerçeği yeni bir düzen getirme iddiasında olan Nizâm-ı Cedîd'in bile onlarla iş yapmasını mecburi kılmaktaydı. Hatta yeni düzenin kabul edilebilmesi için bu merkez-âyan iş birliği yukarıda birçok ıslahat yazarlarının belirttiği gibi elzem görülmekteydi. Bu nedenle Nizâm-ı Cedîd'in Anadolu'da uygulanabilmesi için başta Çapanoğlu ve Karaosmanoğlu olmak üzere âyan ailelerinin yeni siteme dâhil edilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde yeni sorunların yaşanabileceğinin farkında olan Nizâm-ı Cedîd ekibi sadece büyük âyan aileleri ile değil daha küçük âyanları bile sisteme dâhil etme çabası içerisindeydi. Hatta Anadolu'da Nizâm-ı Cedîd'in

voyvodası görevini ifa eden Arapoğulları'na karşı giriştiği nüfuz mücadelesini İstanbul'un desteği sayesinde başarılı bir şekilde sonuçlandırmış ve o andaki konumuna ulaşmıştı. Arapoğulları'nın Batı Anadolu'daki faaliyetleri ve Karaosmanoğlu ailesinin yükselmesi hakkında bk. Vehbi Günay, "Batı Anadolu'da Âyanlık Mücadeleleri ve Bargama Voyvodası Sağancılı Veli", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2, 2006, s. 93-118.

⁴³ Bu ilk bakışta merkezî otoritenin gücüne karşı görüle de aslında İstanbul açısından Nizâm-ı Cedîd'e bağlı olan âyanların nüfuzunu ve iktidarını attırmada bir beis yoktu. Bu durum âyana kendisine rakip âyanları ortadan kaldırma fırsatı verirken, bu aynı zamanda İstanbul'un iktidarına muhalif âyanların ortadan kaldırılması da demektir. Yeşil, *age.*, s. 84.

⁴⁴ Nizâm-ı Cedîd'in Anadolu'da uygulanmasında en etkin âyan ailelerinden biri olan Çapanoğlu ailesi hem sahip oldukları siyasî hem de ekonomik olanaklardan dolayı Canikli ailesi ile bir rekabet içindeydi. Aynı bölgeler üzerinde bir nüfuz mücadelesine giren iki ailenin bu durumu Nizâm-ı Cedîd ile yeni bir yöne doğru evirildi. III. Selim'in daha önceki faaliyetlerinden dolayı kendisine daha sadık gördüğü Çapanoğlu ailesini desteklemesi aynı zamanda Canikli ailesinin merkez ile karşı karşıya gelmesi anlamına gelmekteydi. Nizâm-ı Cedîd'in Anadolu'da uygulanması konusunda da merkezî emir ve buyrukları doğrultusunda hareket eden aile bu konumunu daha da güçlendirmiş ve bu sayede hem sahip olduğu politik konumunu hem de ekonomik gücünü arttırmıştı. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Çapan Oğulları" *Belleten*, Cilt 38, Sayı 150, 221-245; 215-261. Bu durum merkezî karşısına alan Canikli ailesi için ise zor bir dönemin başlangıcıydı. Masya ve Sivas'ta Çapanoğlu Süleyman Paşa'nın talebi ve onun yönetiminde Nizâm-ı Cedîd'in uygulanmaya konulma süreci ile iki aile arasındaki rekabet doruk noktasına ulaşmıştı. Hayatını kurtarmak için Kırım'a kaçan Canikli ailesi mensuplarının bu yeni statüsü artık uluslararası bir boyut kazanmıştı. Canikli ailesinin "vatana" dönüşü ise Nizâm-ı Cedîd'i ortadan kaldıran Kabakçı Mustafa İsyanı sonrasında gerçekleşecekti. Özcan Mert, "Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 7, Yıl 1993, s. 151-154. Ayrıca bk. Canan Şahin, *The Rise and Fall of an Ayan Family in Eighteenth Century Anatolia: the Caniklizâdes (1737-1808)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara, 2003.

uygulanması için görevlendirilen Kadı Abdurrahman Paşa bile bir âyan ailesinden gelmekteydi.⁴⁵

Taşrada Nizâm-ı Cedîd ve Saruhan Sancağı

Ortaya konan bu fikirler doğrultusunda Anadolu'da Nizâm-ı Cedîd reformu için kolları sıvâyan İstanbul, öncelikle bunun nasıl olması gerekliliği üzerinde durmaktaydı. Bu kapsamda İrâd-ı Cedîd Defterdarı Hacı İbrahim Efendi tarafından bunun nasıl olması gerektiği yönünde bir tezkere kaleme alınmıştır. Bu tarihsiz tezkeresinde Hacı İbrahim Efendi Nizâm-ı Cedîd'in nasıl uygulanması gerektiği konusu üzerinde durmakta ve uygulanma sürecinin nasıl olması gerektiğini anlatmaktaydı. Bu tezkere III. Selim tarafından başına *takerîr mücibince tanzîm oluna* ibaresi yazılarak uygulanmasına karar verilmişti.⁴⁶ Bu doğrultuda 4 Muharrem 1218/26 Nisan 1803 tarihinde Saruhan sancağına gönderilen ferman ile bölgeden Nizâm-ı Cedîd için asker toplanması istenmekteydi.⁴⁷ Aynı tarihlerde Ankara sancağına gönderilen ferman ile de bölgede Nizâm-ı Cedîd için asker toplanması ve eğitimleri için bir kışla yapılması istenmekteydi. Hacı İbrahim Efendi'nin tezkeresinden hareketle yazıldığını düşündüğümüz iki metinde de muhataplarına bölgelerinde Nizâm-ı Cedîd'in nasıl uygulanması gerektiği tarif edilmekteydi. Fakat Ankara sancağında bir kışlanın kurulması ve toplanılacak askerlerin bu kışladaki eğitim sürecine dâhil edilmek istenmesi iki metnin farklı içeriklere sahip olmasına neden olmuştur.⁴⁸

⁴⁵ Aslen Antalya İbradı'lı olan Kadı Abdurrahman Paşa ve aile hem ilmiye sınıfından gelip medrese eğitiminden geçmişti, hem de bölgenin âyanı konumundaydı. Kadı Abdurrahman Paşa hakkında bk. İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Nizâm-ı Cedîd Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa I-II", *Belleten*, Cilt XXXV, Sayı 138, 1991, s. 245-302; "Nizâm-ı Cedîd Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa II", *Belleten*, Cilt XXXV, Sayı 139, 1991, s. 409-451.

⁴⁶ Yücel Özkaya tarafından yayınlanan bu tezkere tarihsizdir. Özkaya, bu tezkerenin, İbrahim Efendi'nin, 8 Zilkade 1212 (8 Kasım 1798) tarihinde İrâd-ı Cedîd Defterdarı olması ve Muharrem ayının 1220 (Ocak 1806) azledilmesi nedeniyle bu tarihler arası yazılmış olabileceğini belirtmektedir. Fakat çalışmamızda değerlendireceğimiz Saruhan sancağına gönderilen ferman ile bu tezkerenin genel itibarı ile benzerlik göstermesi ve metinde bizzat sürecin nasıl işleyeceğine dair İbrahim Efendi'nin bir takerir verdiğinin belirtilmesi söz konusu fermanın bu tezkere dikkate alınarak kaleme alındığının göstergesidir. Bu nedenle bahsi geçen tezkerenin bu fermanın yanı sıra 4 Muharrem 1218/26 Nisan 1803 tarihinden önce kaleme alındığını düşünmekteyiz. Söz konusu tezkere için bk. Yücel Özkaya, "III. Selim Devrinde Nizâm-ı Cedîd'in Anadolu'da Karşılaştığı Güçlükler", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, 1963, s. 145-156.

⁴⁷ Söz konusu ferman 237 numaralı *Manisa Şer'hiye Sicilli'nin (MŞS)* içerisinde 135-137. sayfalarındadır.

⁴⁸ Musa Çadircı tarafından yayınlanan söz konusu kanunname yazarın da belirttiği gibi Hacı İbrahim Efendi'nin tezkeresi dikkate alınarak kaleme alınmış ve Hacı İbrahim Efendi mührü ile mühürlenmiştir. Bu, aynı zamanda İbrahim Efendi'nin tezkeresinin Anadolu'da Nizâm-ı Cedîd için asker toplanmasında hangi yolların izleneceğine dair bir çatı metin olabileceğini de

4 Muharrem 1218/26 Nisan 1803 tarihinde Saruhan sancağına gönderilen ferman, öncelikli olarak Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin⁴⁹ ve Saruhan naibiyle Saruhan sancağında vaki diğer kazaların kadıları ve kadı naibleri ile Saruhan sancağı Alay beyi başta olmak üzere bölgenin ileri gelenlerine bu kararın bildirilmesini istemekteydi. Ferman daha sonrasında ise Nizâm-ı Cedîd hakkında muhataplarını bilgilendirmekteydi. Levent ve Üsküdar çiftliklerinde kurulan kışlalardan bahisle bu kışlalar için asker yazılması talep edilmekteydi. Bu hususa *ibtimâm-ı dikkat* gösterilmesinin *umûr-ı ma'rûza-ı dîn ü devletden* olduğu belirtilmekteydi. *Ba'zı sancaklardan mukaddemâ birer mikdâr neferât tertîb* edilmesi istenmekteydi. Bununla birlikte *münâsib olan kazâların ocak-ı mezâkûre rabt ve ilbâk olunması* istenilerek bu şekilde bahsi geçen bölgenin Nizâm-ı Cedîd'e dâhil edildiği bilgisi paylaşılmaktaydı. Daha sonra ferman söz konusu kazalarda teamüllere göre asker yazılması durumunda *cemî-i tekâlif-i örfiyye ve şakkadan ve avârız-ı dâvâniye ve imdâd-ı hazeriyeden* muaf olacakları bildirilmekteydi. Sonrasında ise Nizâm-ı Cedîd kapsamında daha önce Kütahya ve Karaman eyaletlerindeki kazalarda eşkinici *ze'âmat ve erbâb-ı tumârlu* Levend Çiftliği ve Üsküdar Ocağı'na yazıldığından bahsedilmekteydi. Bu şekilde fermanın muhataplarına Saruhan sancağının söz konusu uygulama hakkında yalnız olmadığı, diğer bölgelerde de bu uygulamanın yürürlüğe konduğu anlatılmak istenmekteydi. Bahsi geçen bölgelerdeki söz konusu askerlerin Nizâm-ı Cedîd askerleri ile birlikte savaş gibi *hidemât-ı lâzîmede* alay beyleri bayrakları altında İstanbul'a çağrılacağı ve Üsküdar Ocağı'nda tımarı olmâyanlara tımarlar verildiği ve subaylara gerekli ödemelerin yapıldığından bahisle Nizâm-ı Cedîd'in içine dâhil olanların maddi olarak refahlarının sağlandığını belirtmekteydi. Bu şekilde ferman Nizâm-ı Cedîd'in sağladığı fırsatları Saruhan sancağının önde gelenlerine anlatmaya çalışıyordu. Aslında bu, Nizâm-ı Cedîd'e dâhil olmaları durumunda Saruhan sancağının nasıl

göstermektedir. Diğer taraftan kanunnamede asker toplanmasının yanı sıra özellikle kurulacak olan kışla ve onunla ilgili süreç ayrıntısı ile ele alınmıştır. Söz konusu kanunname metni için bk. Musa Çadrcı, "Ankara Sancağında Nizâm-ı Cedîd Ortasının Teşkilî ve Nizâm-ı Cedîd Askerî Kanunnamesi", *Belleten*, 36, 1972:1-13; Nizâm-ı Cedîd ekibi söz konusu kışlanın kurulması için ayrıntılı bir plan da göndermişti. Söz konusu kışlanın kuruluşu ve kışla hakkında bk. Yeşil, *age.*, s. 97-102. Aynı dönemde Nizâm-ı Cedîd'in Çankırı'da uygulanması konusunda bk. Ali Gökmen, "22 Nolu Çankırı Şer'iyye Siciline Göre (H.1218-1223, M.1803-1808) Çankırı'da Nizâm-ı Cedîd", *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, Sayı 2, 2007, s. 173-178.

⁴⁹ 1793 yılından öldüğü 1816 yılına kadar Saruhan mütesellimi olan Hacı Hüseyin Ağa bu dönemde hem ailenin lideri konumundaydı hem de bölgenin başta gelen siyaset adamıydı. Ayrıca sahip olduğu toprak ve hayvan mülkiyeti açısından da bölgenin lideri konumundaydı. Sahip olduğu çiftliklerde başta pamuk olmak üzere yapılan ziraî üretim pazara ve para ekonomisine yönelikti. Yuzo Nagata, "Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa'ya Âit Bir Tereke Defteri", *Studies on the Social and Economic History of the Ottoman Empire*, Akademi Kitapevi, Manisa, 2007, s. 22-29. 1720-1800 yılları arasında Makedonya ve Anadolu'da pamuk üretimi üç misli artmıştı ve bu üretimin çoğu ihracata yönelikti. Kasaba, *age.*, s. 23.

muamele göreceğinin de bir göstergesiydi. Bir bakıma Kütahya ve Karaman eyaletlerinde yapılanlar, Saruhan sancağı için yapılacakların teminatıydı. Daha sonrasında ise ferman askere alınma sürecine dair genel bilgiler paylaşmaktaydı. Alay beylerinin Nizâm-ı Cedîd'e alınan ilk askerlerin aksine⁵⁰ *müstakilen me'mûr kılınub dâhil-i sancaklarında ve yedekleri mahallerinde yerli ve yurtlu asker tedariki için görevlendirildiği*, söz konusu askere alım işlemlerinin bahara kadar yapılması hususuna dikkat edilmesi gerektiğini ifade etmekteydi. Daha sonrasında ise ferman bu sürecin nasıl işleyeceğine dair *el-Hac İbrahim Reşid* Efendi'nin bir takrir verdiği ve bunun padişah tarafından uygulanmasına müsaade edildiği belirtilmekteydi. Bu şekilde aslında ferman, Hacı İbrahim Efendi tarafından kalem alınan *takririn* söz konusu süreç için temel metin olduğunu da doğrulamaktadır.⁵¹

Daha sonrasında ferman söz konusu takrirden ele alınan asker alım sürecinin nasıl gerçekleşeceğini anlatmaktadır. Buna göre alay beylerinin *mabûs bu maddeye me'mûr kılınmış olduklarına binâen* her birinin bölgelerinde *yerimiyelü piyâde neferât tedarikine* başlamalarının ve söz konusu birliklerin baharda kendisi ile birlikte *Üsküdar Ocağı'na ta'lîm eylemek üzere* getirilmesi için özen gösterilmesi gerekmektedir. Nizâm-ı Cedîd'e dâhil olanların alındığı günden itibaren mahallerinde tarih koyarak *defter idüb* ocağa gelinceye kadar aydan aya miriden karşılanmak üzere beşer kuruş⁵² aylık verilmesi istenmekteydi. Söz konusu askerler Üsküdar Çiftliğindeki kışlaya ulaştıktan sonra bu neferler kışlanın defterine kaydedilmeliydi. Bu şekilde asker alımının ilk evresi tamamlanmış ve askerler İstanbul'daki kışlaya yerleştirilmiş olmaktadır. Alay beyleri mahiyetinde bu şekilde asker alımı yapılması gerektiğini belirten ferman daha sonrasında ise Nizâm-ı Cedîd'in mensupları için sunduğu ekonomik fırsatlardan bahsetmekteydi. Buna göre Nizâm-ı Cedîd için toplanan bu neferlerin *vilâyetlerinde olan hâne ve emlak ve arâzileri cem'i-i tekâlîfi örfiye ve şakkadan mu'âf*

⁵⁰ Bu fermanın aksine İstanbul'da Levend Çiftliği'ne eğitim için alınan ilk askerler, kendi yoksulluklarına bir çözüm olarak gördükleri evsiz ve işsizlerden oluşmaktaydı. Shaw, agm., s. 301.

⁵¹ Burada takrir olarak tanımlanan metin M. Çadırcı tarafından tezkere olarak ifade edilmişti. Söz konusu tahririn değiştirilmeden taşraya gönderildiğine dair şu ana kadar herhangi bir bilgi ve belge ile karşılaşmadık.

⁵² Virginia V. Aksan, bir makalesinde 1768-1774 Osmanlı-Rus Savaşında Levendlerden oluşan bölüklerdeki her asker için aylık yaklaşık 2,5 guruş gibi bir ücretin ödendiği bilgisini paylaşmaktadır. Aksan'ın verdiği bu bilgi doğrultusunda Nizâm-ı Cedîd neferine verilecek aylık maaş miktarının bir levend erine verilenin iki katı olduğu sonucu çıkarılabilir. Her ne kadar bu süre zarfında Osmanlı parasında bir devalüasyon söz konusu olsa da yeni düzenin neferi için verilecek olan maaşın paralı asker mensuplarına verilene göre daha iyi bir miktar olduğu sonucuna ulaşılabilir. Virginia V. Aksan, "Mobilization of Warrior Populations in the Ottoman Context, 1750-1850", *Fighting for a Living: A Comparative Study of Military Labour 1500-2000*, Ed. Erik-Jan Zürcher, Amsterdam University Press, Amsterdam, 2013, s. 345-346.

olacaklardı. Söz konusu vergi muafiyetinin korunacağı da fermanla belirtilen diğer bir husustu. Böylece ferman muhataplarına verilen ayrıcalıkların geçici olmadığı ve devam edeceği garantisini vererek Nizâm-ı Cedîd'e karşı bir güven hissi oluşturma arayışındaydı.

Verilen bu ekonomik fırsatlar ve oluşturulmaya çalışılan olumlu havaya karşılık, sonrasında Nizâm-ı Cedîd'e karşı muhalefet edenlerin karşılaşacağı muamele ele alınmaktaydı. Söz konusu düzenin uygulanması sırasında bazı âyan ve mütegalibe tarafından muhalefet edilmesi durumunda III. Selim, bu kişilerin her kim olur ise olsun isim ve şöhretleriyle İstanbul'a yazılması ve yaptıklarının bildirilmesini emretmekteydi. Bu görev de yine alay beylerine düşmekteydi. Özellikle Nizâm-ı Cedîd'e dâhil olanların vergi vermediği *babâne edilerek hayvanlarının merâlarda* otlatılmasına karşı çıkılabileceği düşünüldüğü için bu konu üzerinde durularak söz konusu olayların yaşanmasına müsaade edilmemesi istenmekteydi. Söz konusu emrin ve diğer emirlerin *bi'l-ittifâk tanzîmine*⁵³ gayret gösterilmesi ve bu hususta *zîkr olunan sancakların alay beylerinin* de özen göstermesi istenmekteydi.⁵⁴

Görüldüğü gibi, Nizâm-ı Cedîd'in taşrada uygulanması için en çok görev alay beylerine düşmekteydi. Bu da yukarıda ele alınan Timar ve Zemat Kanunnâmesinde alay beylerinin sahip olması gereken sıfatların üzerinde ayrıntısı ile durulmasının bir diğer nedeniydi. Her ne kadar kanunnamenin yayınlandığı tarihte Nizâm-ı Cedîd'in bu şekilde taşrada uygulanması söz konusu değilse bile merkez, eski düzenin ortaya çıkardığı sorunların giderilebilmesi için taşrada iyi yönetsel özelliklere sahip kişilerin olması gerekliliğinin farkındaydı. Bu bakımdan şimdi de Nizâm-ı Cedîd'in taşrada uygulanabilmesi için başta alay beyi olmak üzere bölgenin önde gelen nüfuz sahibi kişilerine ihtiyaç duyulmaktaydı. Bu nedenle Saruhan sancağında söz konusu nizamın uygulanabilmesi için Saruhan mütesellimi ile bir iş bölümüne gidilmişti. *Sen ki Saruhan alay beyisin* denilerek Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Efendi'ye hitap ediliyor ve *sen dahi muktezâ-ı me'mûriyetin üzere Saruhan sancağında münâsib olan kazâlarda* söz konusu nizamın uygulanması için çaba göstermesi ve bu

⁵³ 1806'ın ilk yarısında Orta ve Batı Anadolu'da Nizâm-ı Cedîd'in nasıl uygulandığına dair hazırlanan teftiş raporunda yeni düzenin başarılı bir şekilde uygulanabilmesi için hem bölge ileri gelenleri hem de mütesellim ile voyvodalar arasında bir ittifakın olması gerektiğini ve Nizâm-ı Cedîd'in başarı ile uygulanabilmesi için aralarındaki çalışmanın karşılıklı olması gerekliliği üzerinde durulmaktaydı. Hamit Şafakçı, "Nizam-ı Cedid'in Anadolu'da Uygulanmasına Dair Bir Teftiş Raporu (1806)", *Tarihîn Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 14, 2015, s. 197-198.

⁵⁴ Fakat Nizâm-ı Cedîd için asker toplanması her zaman fermanla belirtilen usullere uygun bir şekilde gerçekleşmiyordu. Yeni düzenin neferlerine tanınan ekonomik fırsatlar ve vergi afları bölgenin ileri gelenleri tarafından gasp edilebiliyordu. Yeşil, *age.*, s. 91-93.

bölgelerde *yerli ve yurtlu hâne ve emlak ve akraba sâhibi* gerekli askerin yazılması için bir an önce işe koyulması emredilmekteydi. Bu askerlerin bahara kadar yazılmaları halinde Üsküdar kışlasına gelinceye kadar aylıklarının düzenli bir şekilde ödenmesi istenmekteydi. Bu asker yazımı sırasında merkez, alay beyinden her neferin isim, şöhet, köyleri ve kefillerinin yazılması işine riayet edilmesini istemekte ve bahar geldiğinde söz konusu askerlerin alay beyi bayrağı altında Üsküdar'a getirilip teslim edilmesinin fermanın gereği olduğu belirtilmekteydi.

Bu şekilde askerlerin toplanmasında nasıl bir yol izlenmesi gerektiği ifade edilip bunun alay beyinin görevi olduğu belirtildikten sonra Nizâm-ı Cedîd için nasıl bir asker modeli istendiği anlatılmaktaydı. *Yerli ve yurtlu hâne ve emlak ve akraba asab-ı tiivâna ve bahadır ve harb ü darbe kâdir* bireylerin askere alınması *hususuna kemâl-i ihtimâm dikkat olunması* istenmekteydi. Bu özelliklere sahip olanların defter edilmesinden sonra İstanbul'a getirilip ocak defterine kaydedilmesi, kışlada talim ettirileceği, bu askerlere senede bir defa elbise/üniforma verileceği ve aydan aya ulufeleri ve tayinatlarının aksatılmadan İrâd-ı Cedîd Hazinesi'nden karşılanacağı belirtilmekteydi. Böylece Nizâm-ı Cedîd için kaydolan kişileri nasıl bir muamele beklediği anlatılmaktaydı. Özellikle maaş ve tayinatlarının düzenli bir şekilde yeni kurulan hazineye karşılanacağını belirtmesi muhataplarında olumlu bir hava yaratma amacı taşımaktaydı. Ne ile karşılaşacaklarını bilmeyen ve emsali de olmâyan bir uygulamaya dâhil olmanın bilinmezliğinden çekinileceğinin farkında olan İstanbul bu vaatleri ile bilinmezliğin yarattığı şüpheli ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı. Buna ek olarak birkaç sene önce bitmiş olan Rusya'ya karşı yapılan seferlerin oluşturduğu olumsuz havanın etkisinin farkında olan İstanbul, bu savaşlara çok sayıda asker göndermiş bir grup ile muhatap olduğunun bilincinde olarak hala etkisinin devam ettiği bu havayı söz konusu vaatler ile ortadan kaldırmayı amaçlamaktaydı. Diğer taraftan bu askerlerin *dâimâ neferlikte kalmayub giderek zâbitân* rütbesine yükseleceği vaadi de Nizâm-ı Cedîd'e dâhil olmanın getirdiği yeni bir fırsattı. Böylece yeni düzene gönül rızası ile yazılabileceklerini çünkü neferliğin hali hazırda olduğu gibi ömürlük bir süreç olmadığı, kendilerine subaylık rütbesine kadar yükselebile olanağı sunduğu belirtilmekteydi. Bu kapsamda köyünden bir nefer olarak çıkan bir kişi geriye Nizâm-ı Cedîd'in bir "şanlı" zabiti olarak dönebilirdi. Üstüne üstlük subay olmak aynı zamanda subay maaşına nail olmak demektir. Böylece köylü bir neferin geri dönüşünde subay rütbesi ile beraber subay maaşı alabilme imkânına da sahip olabileceğini düşünmesinin önünde herhangi bir engel yoktu.

Ferman böylece Saruhan'dan Nizâm-ı Cedîd'e katılacak neferlerin İstanbul'da nasıl muamele göreceğini ve hangi fırsatları yakalayabileceğini anlatarak yeni düzenin sunduklarını ortaya koyarken muhatapları karşısında

daha görünür olan Nizâm-ı Cedîd'in diğer fırsatlarını yeniden tekrar etme gereği duymaktaydı. Yeni düzene katılacak neferin *vilâyetlerinde olan hâne ve emlâk ve arâzîleri cemî' tekâlif-i örfiye ve şakkadan ve avârız-ı divâniye ve imdâd-ı hazeriyeden dahi mu'âf ve müsellemler* olacaklarını üçüncü kez tekrarlamaktaydı. Böylece merkez, ileride yakalayacakları fırsatlardan ziyade mahallinde ve direk bu muafiyetleri alacaklarını Nizâm-ı Cedîd nefer adaylarına tekrar ederek yeni düzenin bir neferi olmanın ne gibi fırsatlar sunduğunu açıklıyordu. Ayrıca ferman bu muafiyetlerin geçici olmadığını, neferlerin ayrıldıktan sonra da devam edeceği garantisini vermektedir. Üstelik bu muafiyetler *yazılan nefere mabsus* olmayacaktı. *Bir hânedan üç âdem olub biri veyâhûd ikisi askere yazıldıkda hânesinden olanlar dahi mu'âf* olacağından Nizâm-ı Cedîd'e katılan asker sadece kendisi için değil ailesi için de önemli fırsatların beklediğinin farkındaydı. Nizâm-ı Cedîd nefer adayı yeni düzene katılmakla hem kendisi hem de ailesi için önemli ekonomik fırsatlar sağlamış olacaktı. Ferman bu şekilde yeni düzenin getirdiği fırsatları ardı ardına sıralarken Nizâm-ı Cedîd'e katılacak olan askerlerin eski düzendeki gibi daimî bir askerlik beklemediği de belirtiliyordu. Nizâm-ı Cedîd adaylarının *dâimâ ocakta kaluruz hülyâsıyla yazılmakta tereddüd* edeceklerinin gayet farkında olan İstanbul böyle bir şeyin olmayacağını, belirli bir sistem dâhilinde memleketlerine geri dönebileceklerini vaat ediyordu. Taşrada yeni askere alınan *neferât 'ale'd-devâm ocakta tevkîf olunmayub bir sene bu tarafda ta'lîm ve ta'alîm ile ocak hizmetinde istihdâm* olunduktan sonra bir sene dahi *me'zûnen vilâyetlerinde ikâmet eylemeleri üzere* memleketlerine gönderilecekleri ve münasip yerlerde askerlik görevlerini yerine getirecekleri belirtilmekteydi. Böylece Nizâm-ı Cedîd'in neferi olan asker aynı zamanda memleketine askerî sınıfın bir mensubu olarak geri dönüp görevini orada icra edebilme olanağına sahip olacaktı. Üstelik bu görevleri sırasında da İstanbul'da buldukları süre zarfında gördükleri muamele sürece ve aylık ve tayinatlarını düzenli bir şekilde almaya devam edeceklerdi. Bununla birlikte III. Selim askerlik görevi dolayısıyla hizmetinde bulunanların refahının korunacağına dair söz vermektedir. Bir sene sonrasında nöbetleşe bir şekilde memleketlerine dönme olanağına sahip olacaklardı. Üstelik bu süre zarfından kışlada halihazırda sahip oldukları ayrıcalıklarının devam edeceğinin garantisinin verilmesi Nizâm-ı Cedîd'in sunacağı fırsatlardan bir başkasıydı.

Yeni düzenin bu yolla Saruhan sancağında uygulanmasını isteyen merkez, söz konusu asker alımı işlemlerinin belirtildiği gibi yürütülmesini emretmekteydi. Bu nedenle *tenîbhât-i müllûkânem* olarak tanımlanan *yersiz ve yurtstuz aceze ve nâ-tüvânâ işe yaramaz* kişilerin askere alınmamasını özellikle istemekteydi. Bu konuya özen gösterilmesi konusunda Saruhan alay beyine uyarılarda bulunulmaktaydı. Daha sonra ise yeniden yeni düzenin nasıl uygulanacağı anlatımı tekrarlanıyordu. Nefer tahriri konusunda meşru yetkiye sahip olan Saruhan alay beyinin yeni nizamın neferi olarak *yerli ve yurtlu ve hâne ve emlâk ve akraba sâhibi tüvânâ yiğütlerden harb ve darb erbâbı* olan kişileri seçmesi

konusunda özen göstermesi yeniden istenilmekteydi. Bu özelliklere sahip kişilerden seçilecek yeni neferlerin özellikle aydan aya maaşlarının ödenmesi gerekliliği alay beyine tekrardan hatırlatılmaktaydı. Bu tekrarlar aslında yeni nizamın düzenli bir şekilde işleme için ne kadar özen gösterildiğini göstermekle birlikte Nizâm-ı Cedîd için asker yazılan kişilerin elde edecekleri konusunda bir hak mahrumiyeti yaşamamaları içindi. Baharda alay beyleri önderliğinde İstanbul'daki yeni kışlalara davet edilen bu kişilerin İstanbul'a hareketleri öncesi kendilerine vaat edilenleri alamaması aynı zamanda Nizâm-ı Cedîd'in imajına da zarar verecekti. Bu nedenle bu mesele fermanın farklı bölümlerinde defalarca vurgulanmaktaydı. Askerlerin nasıl toplanıp kayıt altına alınması, aydan aya düzenli maaşlarının ödenmesi, baharda alay beyi bayrağı altında İstanbul'a getirilmesi konuları hakkında *ihtimâm-ı dikkat* gösterilerek yeni düzenin neferleri için gerekli iltifat ve lütufların yapılması istenilmekteydi. Bu konularda fermanın gerektiği gibi yerine getirilmesini isteyen İstanbul böylece Nizâm-ı Cedîd'in Saruhan'da uygulanmasının hemen başında ortaya koyduğu kuralların gerektiği gibi yerine getirilmesini ve böylece yeni düzenin istenildiği gibi çalışmasını planlamaktaydı. Ve bununla birlikte söz konusu fermanın uygulanması ise bölge mütesellimi Karaosmanoğlu'na düşmekteydi.⁵⁵ Söz konusu fermanın uygulanmaya konmasında *mikdâr-ı zerre* tembellik gösterilmemesi ve fermanın harfî harfine yerine getirilmesi istenilmekteydi. Bu konuda alay beyi ile mütesellim arasında bir iş birliğine gidilerek ortaya çıkabilecek sorunların giderilmesi emredilmekteydi.

Fermanın son bölümü ise Nizâm-ı Cedîd'in Saruhan'da uygulanması sonrasında yaşanabilecek sorunlara ayrılmıştır. Nizâm-ı Cedîd'in faaliyete geçirilmesine karşı oluşabilecek muhalefet *din ü devlete hyânet kâbilinden* olacağından dolayı söz konusu karşı çıkışın cezasız kalmayacağı belirtilmekteydi. Yeni düzene karşı *harekete cesâret* edenlerin *kim olur ise olsun haklarında icrâ-yı siyâset olunacağı* açık açık belirtilmekte ve böylece de yeni düzene karşı oluşacak muhalefetin cezası ortaya konulmaktaydı. Ayrıca söz konusu cezanın muhatabı *kim olur ise olsun* denilerek bölgede bulunan herkesin söz konusu ceza ile karşılaşabileceği uyarısı yapılmaktaydı. Aslında böylece söz konusu muhalefetin bölge ileri gelenleri de dâhil kimden gelirse gelsin cezası açık açık belirtilerek olası bir karşı çıkışın önüne geçilmek istenilmekteydi. Ayrıca ferman yeni düzenin neferlerine sunulan imkânlara karşı olabilecek muhalefetin de cezasız

⁵⁵ Fermanında belirtilen bu konuda ne kadar haklı olduğu daha sonra ortaya çıkacaktır. Islahat yazarlarının üzerinde önemle durduğu denetim konusunda bir adım atarak Anadolu'da Nizâm-ı Cedîd'in nasıl uygulandığını teftiş etmek için Anadolu'ya gönderilen bir memurun raporunda bu mesele üzerinde yeniden durulacaktır. Anadolu'da Nizâm-ı Cedîd'in nasıl uygulandığına dair raporunda denetçi, yeni düzenin taşrada uygulanmasında dirayetli bir mütesellimin ne kadar önemli olduğunu belirtmekteydi. Şafakçı, agm., s. 200-201.

kalmayacağını belirtiyordu. Nizâm-ı Cedîd neferlerinin vergiden muaf olması nedeniyle bölge halkının başta meralar olmak üzere bu kişilerin kullanımına karşı çıkmaları durumunda da bazı cezalar söz konusu olacaktı. Böylece fermana karşı çıkanlar için önlemler alınırken yeni düzenin birer neferine dönüşecek kişilere de sahip olacakları olanakların korunacağı garantisini verilmekteydi. Fakat bu durumda söz konusu muafiyetlerin muhafazası yine alay beyine yani bölge ileri gelenlerine ve daha doğrusu Saruhan sancağında Karaosmanoğlu'na düşmekteydi. Nizâm-ı Cedîd'in yeni mensuplarından vergi istenip istenmediğinin kontrolü işi de alay beylerine verilmişti. Vergi muafiyetine sahip olan yeni düzenin mensuplarından bir vergi alınması durumu söz konusu olduğu vakit bu durum Nizâm-ı Cedîd Nazırına bildirilerek söz konusu mağduriyet giderilecekti. Yani ferman bu şekilde muafiyetlerde bir mağduriyetin yaşanması durumunda bile bu mağduriyetin giderileceğinin garantisini vererek Nizâm-ı Cedîd neferinin hiçbir şekilde mağdur edilmeyeceğini ve vaat edilen muafiyetlerin sağlanması için maksimum bir gayretin gösterileceğini ortaya koymaktaydı. Sonrasında ise ferman bölgede Nizâm-ı Cedîd'in uygulanması için *bi'l-ittifâk* hareket edilmesini isteyerek son bulmaktaydı.⁵⁶

Böylece, Saruhan'da Nizâm-ı Cedîd'in nasıl meydana getirileceği meselesi ayrıntılı olarak anlatılmış olmaktadır. Söz konusu ferman dâhilinde bölgede asker yazılmasına başlanmış ve daha sonrasında ise toplanan bu neferler Üsküdar'da bulunan kışlaya modern askerî eğitim alması için gönderilmiştir. Bu kapsamda Şaban 1218/Kasım-Aralık 1803 *Ankara, Saruhan, Hamid ve Eskişehir sancaklarına tâbi çeşitli kazâlardan Üsküdar'a getirilen neferâtın isimleri ile ta'amiyelerini gösterir defterde* Üsküdar kışlasına nerelerden ve ne kadar askerî geldiği kayıt altına alınmıştır. Söz konusu defterde Saruhan sancağının Manisa, Demirci, Gördes ve Akhisar kazalarından gelen askerlerin sayısı ve isimleri yer almaktaydı. Buna göre Üsküdar Ocağı'nda Manisa kazasından 1, Demirci kazasından 25, Gördes kazasından 3 ve Akhisar kazasından 11 nefer kaydedilmiştir.⁵⁷ Aynı tarihli *Bolu, Viranşehir, Mudurnu, Saruhan, Akhisar, Ankara, Çubukabâd, Yenice ve sâ'ir kazâlardan Üsküdar'a gelen neferâtın esâmisini hâvî defter* ise bu defterin güncellenmiş hali gibi durmaktadır. Burada Manisa ve Akhisar kazalarından gelen asker sayıları aynı olarak verilirken Demirci kazasından asker geldiğine dair bir kayıt bulunmamaktadır. Fakat Gördes kazasından gelen nefer

⁵⁶ Söz konusu ferman için bk. *MŞŞ*, 237, s. 135-137

⁵⁷ *T.C. Cumburbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi (BOA), Bab-ı Defteri, Piyade Mukabelesi Kalemi Defterleri (D.PYM.d.) 35457 (Ankara, Saruhan, Hamid ve Eskişehir sancaklarına tâbi çeşitli kazâlardan Üsküdar'a getirilen neferâtın isimleri ile ta'amiyelerini gösterir defter)*, s. 10, 21-22.

sayısı 3'ten 14'e çıkmıştır.⁵⁸ Bu şekilde Saruhan sancağından gelen yeni düzenin neferleri hem silahlataına hem de kayıt altına alınmaktaydı. Fakat 1218 (1803/1804) senesi zarfında ne kadar askerın Üsküdar kışlasında modern askerî talime tabi tutulduğunu bilmemekteyiz. Ancak 27 Mart 1805 tarihli bir belgede bu konu hakkında daha ayrıntılı bilgi paylaşılmaktaydı. Karaosmanzade Hüseyin Ağa marifetiyle 250 neferin toplanarak ağanın bölükbaşlarından Hacı İbrahim komutası altında İstanbul'a gönderildiği belirtilmekteydi. Söz konusu askerlerin İstanbul'da sekiz aydan beri eğitim almakta oldukları belirtilmekte ve artık memleketlerine gönderileceği bilgisi paylaşılmaktaydı. Belge söz konusu askerlerin *gayret ve sadakat* gösterdiklerini belirtmekle birlikte bu askerlerin silahlataına alınarak İstanbul'a getirilmesinde yani Saruhan sancağında Nizâm-ı Cedid'in uygulanmasında Hüseyin Ağa'nın önemli bir payı olduğunu da ortaya koymaktaydı.⁵⁹

Nizâm-ı Cedid, Saruhan sancağında bu yolla uygulamaya konulmuş; hatta ilk modern askerî talimden geçen neferler sekiz aylık bir eğitimden sonra memleketlerine yollanmıştı. Bu askerlerin memleketlerine gönderilmesi için ruhsat verilmesinden birkaç ay sonra bölgeye yollanan Ağustos 1805 tarihli fermanla yine Nizâm-ı Cedid için asker toplanması talep edilmekteydi. Fermanın muhatabı yine öncelikli olarak Karaosmanzade Hüseyin Ağa'ydı.⁶⁰ Yeni düzenin oluşturulmasında *ihtimâm-ı dikkat* gösterildiği belirtilerek daha önce Saruhan sancağına bağlı kazalardan *birer bölük piyâde neferâtı tabrîr ve Üsküdar Ocağına celb* edildiği belirtilmekte, daha sonrasında bu askerlerin Kütahya kışlasına oradan da memleketlerine gönderildiği bilgisi verilmekteydi. Bundan sonrasında ise ferman bir önceki fermanla üzerinde ısrarla durduğu Nizâm-ı Cedid'in neferi olacak olanların sahip olduğu ayrıcalıklar meselesini ele alıyordu. Her ne kadar bölgeden istenilen askerlerin toplanarak İstanbul'a gönderilmesi sağlanmış olsa bile özellikle bu askerlere tanınan bir tür vergi affının uygulanmasında bazı sorunlar yaşanmıştı. Yaşanan bu sorunlardan bahseden ferman, daha sonrasında ise özellikle Karaosmanoğlu tarafından Nizâm-ı

⁵⁸ BOA. D.PYM.d. 35459 (Bolu, Viranşehir, Mudurnu, Saruhan, Akhisar, Ankara, Çubukabad, Yenice ve sair kazalardan Üsküdar'a gelen neferatın esamisini havi defter), s. 12-14.

⁵⁹ Söz konusu belge için bk. BOA, *Cevdet Askeriye (C.AS.)* 757-30952.

⁶⁰ Saruhan sancağında Nizâm-ı Cedid'in uygulanmasında ön plana çıkan şüphesiz Karaosmanoğlu Hüseyin Ağa'ydı. Hem arşiv belgelerinden hem de araştırma eserlerde bu konu defalarca vurgulanmaktadır. 1806 yılına ait teftiş raporunda teftiş memuru bölgeden toplanan üç yüz neferin Saruhan sancağı mütesellimi ve bazı orta zabitanın çalışmaları sonucu toplanabildiğini belirtmekteydi. Şafakçı, agm., s. 199; Stanford J. Shaw da Çapanoğlu ve Karaosmanoğlu ailelerinin III. Selim'i şiddetle destekleyip eşkıyaları susturarak kendi bölgelerinde Nizâm-ı Cedid ıslahatlarını uyguladıklarını belirtmektedir. Stanford J. Shaw, *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Hür Güldü, Kapı Yayınları, İstanbul, 2008, s. 378.

Cedîd'in uygulanması için görevlendirilen alay beylerin nüfuz sahibi olmamalarından dolayı bu konuda bazı aksaklıkların yaşandığından şikâyet etmekteydi. Özellikle, ferman *taraf taraf ba'zı mütegalibe makûleleri* tarafından Nizâm-ı Cedîd'in uygulanmasının engellenmesi için çaba gösterdiklerinden yakınıyordu. Söz konusu bu mütegalibenin hem yeni düzenin neferlerine tanınan ekonomik fırsatların ortadan kaldırılması için çabaladıkları, hem de başta asker yazımı olmak üzere Nizâm-ı Cedîd'in uygulanması için çabalayan *alay beylerine dahi suikast icra-ı garaz* eylemleri içerisinde oldukları belirtilmekteydi. Bu nedenle İstanbul yeni düzenin neferlerine tanınan vergi muafiyetlerini yeniden tekrarlamakta ve ayrıca Nizâm-ı Cedîd'e karşı söz konusu kötü muamelelerin ortadan kaldırılması için çalışılmasını istemekteydi. Bundan dolayı yeni düzenin uygulanmasında en önemli rollerden birine sahip olan alay beyi görevinin *zabt ve rabt ve muhâfaza ve idâre-i neferâta liyâkatı bedîdâr birinin 'uhdesine* verilmesini istemekteydi. Yeni düzene karşı oluşan muhalefetin bu şekilde önüne geçilmesi planlanırken Hüseyin Ağa'dan sancakta yeniden Nizâm-ı Cedîd için asker toplanması istenmekteydi. Kütahya'da kurulan kışlaya gönderilmek üzere beş yüz nefer yazılıp *üzerlerine kendü tarafından bir münâsib zâbit nasb ve ta'yîn* edilmesini ve *sefer ve bazarda mevcûd bulunmak üzere tertîb ve tanzîminin* sağlanması istenmekteydi. Bu neferlerin bir önceki fermanında olduğu gibi hangi özelliklere sahip olması gerektiği belirtilmekte ve sahip olacakları ekonomik fırsatlar tekrarlanmaktaydı. Fakat ferman yaşanmışlıklardan hareketle neferlerin sahip olacakları bu muafiyetlerin korunması için özen gösterilmesi istenmekteydi. Sonrasında ise bir önceki fermanında olduğu gibi asker tahririnin nasıl yapılması gerektiği anlatılıp bunlar dikkate alınarak bir bölük askerin toplanıp gönderilmesi istenmekteydi.⁶¹

Merkez, böylece Karaosmanoğlu Hüseyin Ağa'dan hem yaşanan sorunların giderilmesini hem de yeni bir bölük asker yazılmasını talep etmekteydi. Her ne kadar yaşanan sorunların bölgeden görevlendirilen alay beylerinden kaynaklandığı belirtilse de bu kişilerin atamasını yapan mütesellim için bir şey söylenmemekte hatta bu sorunların ortadan kaldırılması işi de ona havale edilmekteydi. Merkezîn söz konusu sorunların çözümü için önerisi aynı kişi tarafından yeni alay beylerinin atanmasıydı. Sonrasında ise yeni asker tahriri istenmekteydi. Merkez her ne kadar bu yeni sayımda beş yüz kişi talep etse de Saruhan sancağında bu tahrir sonrasında üç yüz nefer toplanmıştır.⁶² Manisa Şer'îye Sicilinde Kasım 1805 tarihli bir belgede İbrahim oğlu Abdi başbuğ ve İsmail oğlu Ahmed alemdar tayin edilerek bu neferlerin gönderildiği

⁶¹ MŞS, 239, s. 140-141.

⁶² 1806 yılına ait teftiş raporunda da Saruhan sancağından üç yüz neferin toplandığı bilgisi verilmektedir. Şafakçı, agm., s. 199.

belirtilmekteydi. Bu kayda göre bu neferler şu kazalardan belirtilen sayılarda toplanmıştı: Manisa'dan 67, Turgutlu'dan 13, Niğ'den 14, Menemen'den 33, Gördes'ten 16, Akhisar'dan 25, Kayacık'tan 8, Ilıca'dan 2, Marmara'dan 5, Adala'dan 23 Mendehorya'dan 4, Güzelce Hisar'dan 12 ve Gördes'ten 34, Borlu'dan 2 ve Demirci'den 42 nefer.⁶³

Şer'iye Sicili'nde bu kayıtların olmasına karşılık aynı tarihlerde Üsküdar Ocağı'nda bulunan askerleri kayıt altına almak için kaleme alınan *Saruhan Sancağı ve Kazalarının Zâbitân Ve Neferât Esâmî Defteri ve Saruhan Sancağı Neferâtının Esâmî ve Kayıt Defteri* adlı iki defterde farklı sayılar yer almaktaydı. Defter başlarında bölükbaşı, mülazım-ı evvel, mülazım-ı sâni, alemdar ve çavuş olmak üzere beş kişilik bir subay gurubunun olduğunu belirtmekte ve sonrasında kazalardan gelen askerleri genel olarak başında bir onbaşı bulunan onar kişilik -bazen bu sayı değişebilmektedir- guruplar halinde tasnif etmekteydi. Birinci defterde dokuzunun üstü çizik toplam iki yüz doksan yedi kişinin ismi yer almaktaydı. Bu defterin bir devamı gibi olan ikinci defter de ise Demirci, Gördes ve Akhisar kazalarından on neferin üstü çizik toplam doksan sekiz nefer kaydedilmiştir.⁶⁴

Bundan sonraki süreçte işler Nizâm-ı Cedîd'in aleyhine işleyecekti. Yeni düzenin Rumeli'de, köklü âyan aileleri eli ile değil merkez tarafından kontrol edilebileceği düşünülen daha küçük çaptaki kaza âyanları eliyle uygulanmaya geçirilmesine karşı kendisini gösteren muhalefet⁶⁵ ile birlikte merkezde Nizâm-ı Cedîd ekibine karşı uzun zamandan beri oluşmakta olan muhalif bir tutum söz konusuydu.⁶⁶ Bu olumsuz havaya Rusya savaşı ve İngiliz donanmasının İstanbul önlerine gelmesi gibi dış meseleler de eklenince III. Selim iktidarının sonuna yaklaşılmaktaydı ve Kabakçı Mustafa İsyanı'nın sonrasında 29 Mayıs'ta tahtan indirilerek yerine IV. Mustafa getirildi.⁶⁷ IV. Mustafa iktidarı ise Alemdar Mustafa Paşa ve Rusçuk Yararı'nın başında olduğu bir grup tarafından sonlandırıldı. Yaşanan bu karışıklıklar sonucu III. Selim'in öldürülmesi nedeni ile II. Mahmud tahta geçirilirken bu aynı zamanda III. Selim döneminde yapılan reform hareketlerine yeniden başlanması anlamına gelmekteydi. Fakat yeniden reform sürecini başlatan ekibin başında olan Alemdar'ın İstanbul'da çıkan bir

⁶³ MŞS, 239, s. 135

⁶⁴ BOA. D.PYM.d. 35512 (Saruhan Sancağı ve Kazalarının Zabitan Ve Neferat Esami Defteri) s. 1-8 ve BOA. D.PYM.d. 35476 (Saruhan Sancağı Neferatının Esami Ve Kayıt Defteri) s. 1-4.

⁶⁵ Yeşil, *age.*, s. 80-81

⁶⁶ Söz konusu muhalefet için bk. Aysel Yıldız, *Vaka-yı Selimiyye or the Selimiyye Incident: A Study of the May 1807 Rebellion*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul, 2008.

⁶⁷ Kemal Beydilli, "Mustafa IV", *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 31, s. 283-285.

isyan sonucu öldürülmesi aynı zamanda reform sürecinin sonlanması demekti.⁶⁸ Nizâm-ı Cedîd'e muhalefetten doğan iktidarının tehlikeye girmesini istemeyen yeni yönetim Nizâm-ı Cedîd'in tüm uzantılarının ülkenin her köşesinden kaldırılmasını istemekteydi. Bu kapsamda Saruhan sancağına gönderilen Ocak 1809 tarihli belgede bu mesele ele alınmıştır. Belge *Devlet-i Aliyyemin kadîm ocakları bunca seferlerde yararlık ve hamiyet ibrâz edüb nice nice fütuba mahzar olmuş olmalarına rağmen Nizâm-ı Cedîd'in kurulduğundan bahsetmekteydi. Nizâm-ı Cedîd nâmıyla muhdes olarak icâd olunan asker sene-i sâbıkâda ref olunmuş olduğunu, ancak sonradan yine bir takrîb ile meydâna çıkıb bu keyfiyet nizâmât-ı mülkiyeye mugâyir davrandığı* belirtilmekteydi. Fakat *Nizâm-ı Cedîd askerî Dersaâdet'den külliyyen kaldırıldığı* belirtilerek Nizâm-ı Cedîd için *haklarında la'net olduğu* söylenmekte ve aslında bu düzenin lanetli bir düzen olduğu ifade edilmekteydi. Daha sonrasında ise *dâhil-i hükümet ve idârenizde Nizâm-ı Cedîd askeri var ise bi'l-ittifâk kaldırılması* istenmekte ve böylece Saruhan sancağında Nizâm-ı Cedîd'in uygulanmasına son verilmekteydi.⁶⁹

Sonuç

Âyanlar Çağı'nın ortaya çıkardığı güç dengesi özellikle taşrada merkezi otoritenin gücünü azaltmıştı. Buna paralel cephelerde alınan büyük mağlubiyetler yeni bir reform sürecini zorunlu kılmıştı. III. Selim önderliğinde başlatılan Nizâm-ı Cedîd reformları ile modern devletin en önemli unsurlarından olan ordu ve maliye konusunda bir yenilenme süreci başlatılmıştı. Anadolu'da yeni düzenin uygulanması için artık bir vâkıa konumunda olan âyan sınıfı ile iş birliğine giden Nizâm-ı Cedîd ekibi bu nedenle Saruhan bölgesinde de yeni düzenin uygulanabilmesi için bölgenin yöneticisi konumunda olan Karaosmanoğlu ailesini tabii olarak muhatap almıştı. Ortaya çıkan bu durum sayesinde bölgede Nizâm-ı Cedîd için nefer tahrirleri gerçekleştirilmiş ve bu neferler modern kışlalarda modern bir eğitim sürecinden geçmişti. Saray-âyan arasındaki veya Saruhan sancağı için Nizâm-ı Cedîd-Karaosmanoğlu arasındaki bu bağ bölgenin hem insan hem de ekonomik kaynaklarının yeni düzen için kullanılmasını mümkün kılarken bu süreç her iki taraf içinde yeni getiriler sunmuştu. Merkez, bu sayede taşrada kendi otoritesini kabul eden âyan aileleri üzerinden giriştiği reformlar için her türlü kaynak imkânı sağlarken Karaosmanoğlu ailesi de hem İstanbul'un desteğini arkasına alarak gücüne güç katmakta hem de yeni ekonomik fırsatlar elde etmekteydi. Diğer taraftan bu

⁶⁸ Kemal Beydilli, "Mahmud II", TDV. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 27, s. 352-353 ve Kemal Beydilli, "Alemdar Mustafa Paşa", TDV. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 2, s. 364-365.

⁶⁹ MŞS., 242, s. 84 ve Ömer Karataş, *242 Numaralı Şer'iyye Sicil Defteri ve Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (1223-1224/1808-1809)*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa, 2005, s. 288-289.

şekilde âyan taşrada reform sürecinin uygulayıcısı konumuna da gelmekteydi. Saruhan sancağı örneğinde olduğu gibi âyan eliyle bölge reform sürecine adapte edilmekteydi. Fakat Nizâm-ı Cedîd ekibi ve Karaosmanoğlu ailesi arasında kurulan bu bağ yeni düzene karşı çıkan isyan dolayısı ile çok uzun sürmemişti. Ancak Karaosmanoğlu ailesi III. Selim’i yeniden tahta çıkarıp Nizâm-ı Cedîd’i yürürlüğe koymak için harekete geçen Rumeli âyanlarından Alemdar Mustafa Paşa önderliğindeki yeni iktidarın da yanındaydı. Bu sefer Karaosmanoğulları taşrada Nizâm-ı Cedîd/Îrâd-ı Cedîd düzenininin uygulayıcısı değil İstanbul’da padişah ile âyanlar arasında yapılan Sened-i İttifak’ın bir imzacısı konumundaydı. Bundan sonrasındaki süreç hem II. Mahmud için hem de Karaosmanoğlu ve diğer âyanlar için bambaşka bir yöne evrilecekti.

Kaynaklar

Arşiv Kaynakları

- T.C. *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Arşivi (BOA)*
Bab-ı Defteri, Piyade Mukabelesi Kalemî Defterleri (D.PYM.d.) 35457, 35459, 35512,
Cevdet Askerîye (C.AS.) 757-30952.
Manisa Şer’iyye Sicili (MŞS) 242, 237, 239

Kitaplar, Makaleler ve Tezler

- AKSAN Virginia V. (2013) *Mobilization of Warrior Populations in the Ottoman Context, 1750-1850, Fighting for a Living: A Comparative Study of Military Labour 1500-2000*, Ed. Erik-Jan ZÜRCHER, Amsterdam University Press, Amsterdam, s. 331-351.
- BEYDİLLİ Kemal (1989) Alemdar Mustafa Paşa, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 2, s. 364-365.
- (1999) İslahat, XVIII. Yüzyıldan Tanzimat’a Kadar, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 19, s. 174-185.
- (1999) Küçük Kaynarca’dan Tanzimat’a İslahat Düşünceleri, *İlmi Araştırmalar*, VIII, s. 25-64.
- (2003) Mahmud II, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 27, s. 352-353 ve
- (2006) Mustafa IV, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 31, s. 283-285.
- (2007) Nizâm-ı Cedîd, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 33, s. 175-178.
- ÇADIRCI Musa (1972) Ankara Sancağında Nizâm-ı Cedîd Ortasının Teşkili ve Nizâm-ı Cedîd Askerî Kanunnamesi, *Belleten*, Sayı 36, s. 1-13.

- ÇAĞMAN Ergin (2010) *III. Selim'e Sunulan İslahat Layihalarım*, Kitapevi Yayınları, İstanbul.
- ÇAKMAK Biray (2015) 19. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Devlet-Eşrâf-Toplum İlişkileri: Uşak Eşrâfından Acemzâdelerin Tarihine Katkı, *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 32, s. 63-80.
- EMECEN Feridun (2003) Manisa, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 27, s. 577-583.
- FRANGAKİS-SYRETT Elena (1992) *The Commerce of Smyrna in the Eighteenth Century, (1700-1820)*, Centre for Asia Minor Studies, Atina.
- GÖKMEN Ali (2007) 22 Nolu Çankırı Şer'iyye Siciline Göre (H.1218-1223, M.1803-1808) Çankırı'da Nizâm-ı Cedîd, *Çankırı Araştırmaları Dergisi*, 2, s. 173-178.
- GÜNAY Vehbi (2006) Batı Anadolu'da Âyânlık Mücadeleleri ve Bargama Voyvodası Sağancılı Veli, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, Cilt 21, Sayı 2, s. 93-118.
- KARATAŞ Ömer (2005) *242 Numaralı Şer'iyye Sicil Defteri ve Transkripsiyonu ve Değerlendirmesi (1223-1224/1808-1809)*, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Manisa.
- KOÇ Yunus – YEŞİL Fatih (2012) *Nizâm-ı Cedîd Kanunları, 1791-1800*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.
- Mc GOWEN Bruce (2006) Âyanlar Çağı, 1699-1812, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Ed. Halil İNALCIK-Donald QUATAERT, Eren, İstanbul, Cilt 2, s. 761-817.
- MERT Özcan (1980) *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Kültür Bakanlığı, Ankara.
- (1991) Âyan, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, s. 195-198.
- (1993) Canikli Hacı Ali Paşa Ailesi, *TDV. İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 7, s. 151-154.
- NAGATA Yuzo (1997) *Tarihte Âyanlar, Karaosmanoğulları Üzerine Bir İnceleme*, TTK, Ankara.
- (1999) *Muhsin-zâde Mehmed Paşa ve Âyânlık Müessesesi*, Akademi Kitapevi, İzmir.
- (2007) Karaosmanoğlu Hacı Hüseyin Ağa'ya Âit Bir Tereke Defteri, *Studies on the Social and Economic History of the Ottoman Empire*, Akademi Kitapevi, Manisa, s. 22-29.
- (2007) The Role of Âyans in Regional Development During the Pre-Tanzimat Period in Turkey: A Case Study of the Karaosmanoğlu Family, *Studies on the Social and Economic History of the Ottoman Empire*, Akademi Kitapevi, Manisa, s. 119-133.

- ÖĞRETEN Ahmet (2014) *Nizâm-ı Cedîde Dâir Askerî Lâyibalar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- ÖZKAYA Yücel (1963) III. Selim Devrinde Nizâm-ı Cedîd'in Anadolu'da Karşılaştığı Güçlükler, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, Cilt 1, Sayı 1, s. 145-156.
- (1978) XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Yerli Ailelerin Âyanlıkları Ele Geçirîşleri ve Büyük Hânedânlıkların Kuruluşu, *Belleten*, Cilt 42, Sayı 168, s. 667-723.
- (1994) *Osmanlı İmparatorluğu'nda Âyanlık*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- POLAT Serkan (2017) *Yenilikçi Bir Âyan: Çapanoğlu Süleyman Bey*, Ankara Üniversitesi, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.
- SHAW Stanford J. (1965) The Origins of Ottoman Military Reform: The Nizâm-ı Cedîd Army of Sultan Selim III, *The Journal of Modern History*, Cilt 37, Sayı 3, s. 301.
- (2008) *Eski ve Yeni Arasında Sultan III. Selim Yönetiminde Osmanlı İmparatorluğu*, Çev. Hür GÜLDÜ, Kapı Yayınları, İstanbul.
- ŞAFAKCI Hamit (2015) Nizam-ı Cedid'in Anadolu'da Uygulanmasına Dair Bir Teftiş Raporu (1806), *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 14, s. 197-198.
- ŞAHİN Canan (2003) *The Rise and Fall of an Ayân Family in Eighteenth Century Anatolia: the Caniklizâdes (1737-1808)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Bilkent Üniversitesi, Ankara.
- ŞAKUL Kahraman (2005) Nizâm-ı Cedîd Düşüncesinde Batılılaşma ve İslami Modernleşme, *DİVAN İlmi Araştırmalar*, Cilt 19, Sayı 2, s. 117-150.
- TANSUĞ Feryal (2020) Revisiting the Escalation of Intercommunal Violence in İzmir (1797): “Anri-Greek,” or a More Complex Dynamic?, *Ottoman War and Peace, Studies in Honor of Virginia H. Aksan*, ed. Frank CASTIGLIONE-Ethan L. MENCHİNGER-Veyssel ŞİMŞEK, Brill, Leiden-Boston, s. 401-424.
- ULUÇAY Çağatay (1955) *18 ve 19. Yüzyıllarda Saruhan'da Eşkıyalık ve Halk Hareketleri*, Berksoy Basımevi, İstanbul.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı (1974) Çapan Oğulları, *Belleten*, Cilt 38, Sayı 150, 215-261.
- (1991) Nizâm-ı Cedîd Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa I, *Belleten*, Cilt XXXV, Sayı 138, s. 245-302.
- (1991) Nizâm-ı Cedîd Ricalinden Kadı Abdurrahman Paşa II, *Belleten*, Cilt XXXV, Sayı 139, s. 409-451.

- (2010) *Meşhur Rumeli Âyanlarından Tirsinikli İsmail, Yılık Oğlu Süleyman Ağalar ve Alemdar Mustafa Paşa*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara,
- ÜNAL Uğur (2003) İdari ve Sosyal Alanlarda Nizâm-ı Cedîd Çabaları, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezî Dergisi*, Sayı 14, s. 273-289.
- VEİNSTEİN Gilles (1975) Ayân de la région d'Izmir et le commerce du Levant, deuxième moitié du XVIIe siècle, *Revue de l'Occident Musulman et de la Méditerranée*, Sayı 20, s. 131-147.
- WERRY Francis Peter (1861) *Personal Memoirs and Letters of Francis Peter Werry, Attaché to the British Embassiers at St. Petersburg and Vienna in 1812-1815*, Charles J. Skeet Puplicher, Londra.
- YAYCIOĞLU Ali (2016) *Partners of the Empire, The Crisis of the Ottoman Order in the Age of Revolutions*, Stanford University Press, California.
- (2018) Geç Dönem Osmanlı Dünyasında Taşradaki İktidar Sahipleri ve İmparatorluk: Çatışma mı, Ortaklık mı?, *Osmanlı Dünyası*, ed. Christine WOODHEAD, Çev. Gül ÇAĞALI GÜVEN, Alfa, İstanbul, s. 557-578.
- YEŞİL Fatih (2011) Nizâm-ı Cedîd Ordusunda Tâlim ve Terbiye, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Tarih Dergisi*, Sayı 52, s. 27-84.
- (2016) *İhtilâller Çağında Osmanlı Ordusu, Osmanlı İmparatorluğu'nda Sosyoekonomik ve Sosyopolitik Değişim Üzerine Bir İnceleme (1793-1826)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- YILDIZ Aysel (2008) *Vaka-yı Selimiyye or the Selimiyye Incident: A Study of the May 1807 Rebellion*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Sabancı Üniversitesi, İstanbul.